

83.3
Кыргыз 497

КЫРГЫЗДЫН КЕРЕМЕТТҮҮ ЖОМОКТОРУ

РАРИТЕТ

УДК 821.51—93

ББК 83.8

К 97

centerragold

Китеп «Кумтөр Оперейтинг Компанинин» каржылык колдоосу менен чыгарылды.

Кенже жана мектеп жашындагы балдар үчүн

Адабиятташтырып иштеп чыккан *Виктор Кадыров*
Которгон *Жылкычы Жапиев*

К 97

Кыргыздын кереметтуу жомоктору: Кенже жана мектеп жашындагы балдар үчүн / Түз. В.В. Кадыров; Котор. Ж. Жапиев; Сүрөтчүсү Э.В. Халмурзаев — Б.: Раритет, 2010 — 48 б.: ил. — (Кыргыз жомоктору)

ISBN 978—9967—424—79—1

Бул китепке кыргыздын тандалган жомоктору орун алды. Жомоктун каармандары кесепеттуу сыйкырчылар, ажыдаарлар, зулум хандар менен кармашып, өздөрүнүн достугун, махабатын коргоого бел байлап, акыры жеңип чыгышат.

Китеп кооз сүрөттөр менен коштолуп, кыргыздын улуттук орнаменттери түшүрүлгөн. Кенже жана мектеп жашындагы балдарга арналат.

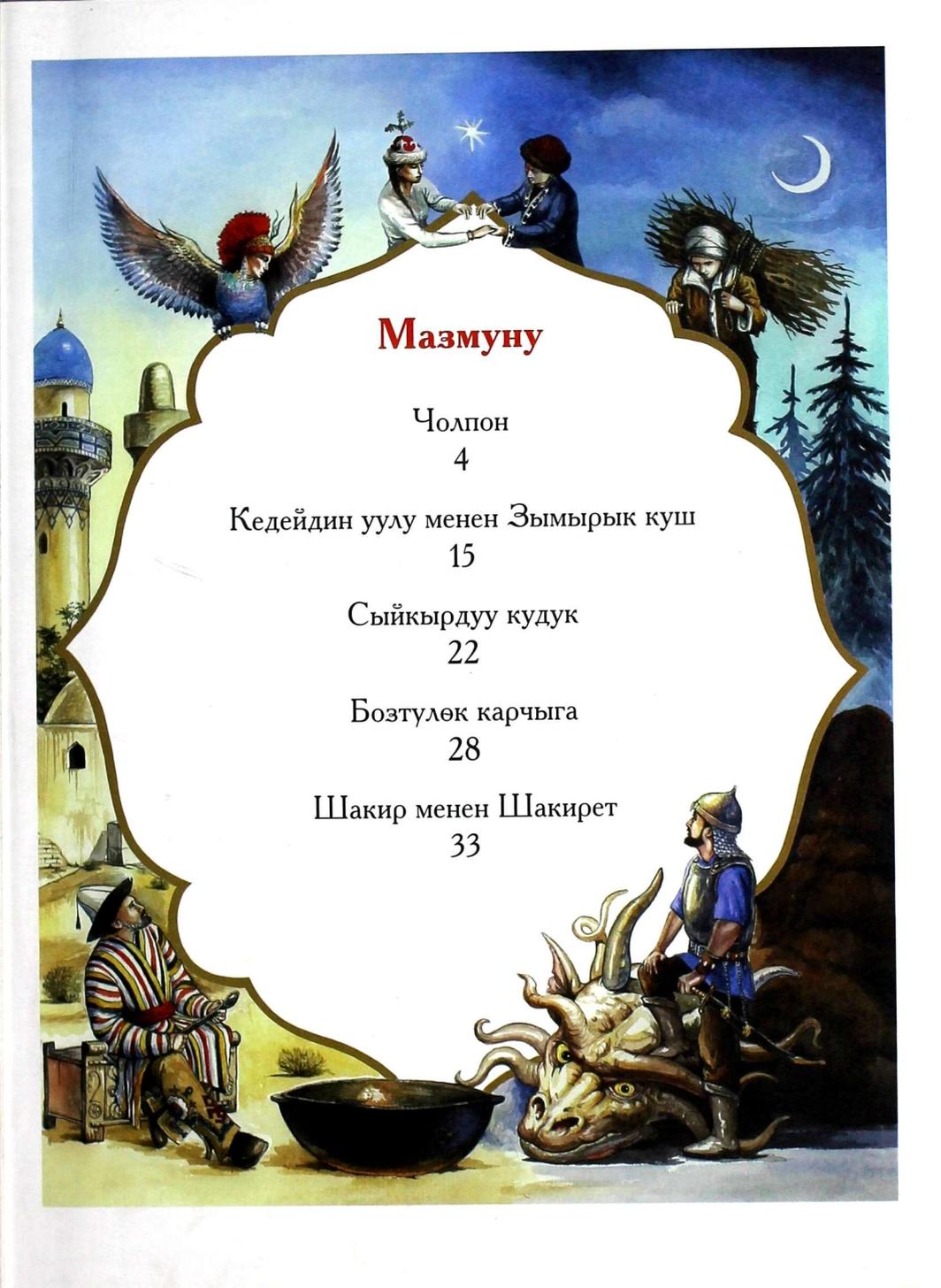
А 4803300100—10

УДК 821.51—93

ББК 83.8

ISBN 978—9967—424—79—1

© «Раритет» басмасы, 2010

Мазмуну

Чолпон

4

Кедейдин уулу менен Зымырык куш

15

Сыйкырдуу кудук

22

Бозтулөк карчыга

28

Шакир менен Шакирет

33

Чолпон

Илгери-илгери туш тарабы жайдак талаа менен мээ кайнаткан чөл курчаган, чокусу асман тиреп, кылымдар бою ак кар, көк муз кетпеген Ала-Тоо кыргыз жергесин бийлеген Темир-хан болуптур. Ал аябагандай каардуу, зулум экен. Кошуна элдердин баарын өзүнө каратып алып, бийлигин жүргүзөт.

Учу-кыйырсыз кеңирсиген кең жайлоосунда ыңкыган төрт тулук малынын эсеби болбоптур. Казынасы алтын менен кымбат баалуу таштарга толо. Ичи алыскы өлкөлөрдүн көз тайгылткан кал килемдери менен кооздолгон он эки канат аппак өргөө хан ордосу. Жерге салынган сан оймолуу шырдак, анын устүндө илбирс, жолборс, аюу талпактар. Хан ордосуна келип токтогондо ордонун айланасына жер жайнаган боз үйлөр тигилип, буер өзүнчө эле чоң шаарга окшоп кала турган. Темир-хан өзүнүн кеңешчилеринин, кароолдорунун жана кулдарынын арасынан алтын менен каухар чегерилип тигилгин парча чепкени, сүлөөсүн ичиги, аппак калпагы, колуна салынган жубар бермет кошулуп, лаал тушурулгон жаркырак шакеги менен гана айырмаланбастан, ошол шакектеринен ашып тушуп нур чачыраган карагат көздөрү өзгөчө таанымал эле. Темир-хандын каары кармаганда көздөрүнөн от менен жалын бүркүлүп, туш келгенин куйкалап, өрттөп салчудай сезилет.

Темир-хандын бир арманы — Алла таала ага көзгө басарга эркек бала бербеген. Жылдар өтүп, хандын жашы өйдөлөй берди, бирок мураскорго жетпеди. Акыры хандын эң кичүү токолу, көрөркөзү Айчүрөк өзү төрөттөн көз жумганы менен уул төрөп, ханына мураскор калтырды. Эркек баланы көргөндө хандын тоңгон жүрөгү жибип, балага Нурдин деген ысым беришти. Темир-хан баласынан эч нерсе аябай алдейлеп бакты. Нурдиндин ою менен болуп, ээн-эркин чоңойду. Кошуна уруулардын элин талап-тоногон жаңжалдарга катыштырган жок. Бала акниет, көңүлү ачык, шайыр өстү. Ал киндик каны тамган Ала-Тоо жергесин жанынан артык көрө турган. Кар баскан чокуларга, баш айлант-

кан бийик зоокаларга чыкканды жактырчу. Жылкычылар менен койчулардын балдары ал кайда барса бирге журуп, бирге ойношчу.

Нурдин кичине кезинен эле достору менен шайыр, шамдагай оюндарды көп ойношо турган. Кедейлер хандын баласынын жайдарылыгын жактырышып, бул жагынан атасына таптакыр окшобойт деште турган.

Кедей-кембагалдардын балдары менен Нурдиндин достошуп жүргөнүн атасы Темир-хан жакшы билет. Улууна ачууланып, капаланып да жүрдү. Бирок баласын өз жанынан артык көргөндүктөн эчтеме дей албады. Балдардан ыраактатыш үчүн зулум хан Нурдиндин досторун атайылап чабышка, жаңжалга алып кетип, кээде болбогон бир шылтоо таап зынданга салып коё турган.

Нурдинди кедейлердин балдары менен чатакташтырып, өзүнө тартыштын амалын атасы көп ойлodu. Хандын баласына кембагалдар менен мамиле тузуу кантип жарашсын!

Хан ойлоп-ойлоп отуруп, Нурдинди үйлөндүрүп коймой болду.

«Уулум бой жетип калды, мени менен кудалашууга кайсы хан болсо да сыймык көрүп, макул болору бышык. Келинибиздин байлыгына өзүбүздүкү кошулуп, төрт тарабыбыз шай болот, Нурдин болсо жаш келинчегине алаксып, балдарга кошулбай калат», — деп ойлоду.

Уулу таңкы Чолпон жылдызындай жанган аты да, заты да мыкты Чолпон деген бир жөнөкөй кызга ашык болуп калганын каардуу хан кайдан билсин. Чолпонго да Нурдинсиз кун жок. Жигит атасынын таш боордугунан сүйгөн кызы жөнүндө ооз ачкан эмес. Нурдин менен Чолпон экөөнүн мамилесин достору биле турган, бирок алар да бул сырды эч кимге айтышпаган.

Ал доордо бир уруу бөлөк уруулардын байлыктарын тартып алуу үчүн маал-маалы менен жаңжал салып турушчу. Мындай жаңжалдарда эр өлүп, мал-жан таланып, кыз-келиндер олжого кетчу.

Темир-хандын каарынан чочулашканданбы, айтор сырттан эч ким каттылбай, анын эли тынч, бейкапар жашачу, кээ-кээде кошуна хандыктар Темир-хандын өзүнөн жапа чегип калган күндөрү боло турган.

Ошентип, бейкапар турмуш өтөп жаткан элге булук тушту, хан ордондон кыздар жоголо баштады; кыздар солкулдап бой жетип, жигит жактырып калганда эле бир күнү ың-жыңсыз жоголуп кетчу болду. Сүйгөн жигити кайгыга чөмүлүп, кыздын эне-атасы күйүп-бышып, муңкурөп калат. Айлана-тегеректи атчан-жөө тинтип чыгышат, бирок кыздын өзүн тургай изин да таппайт. Кайдан-жайдандыр токойго бир сыйкырчы ооп келиптир, мунун бардыгын жасаган ошол дешти эл.

Бир күнү кечкурун Нурдин менен Чолпон ээн токойдон жолугушканда жигит капа болуп турганын жашыра албай, кабагы буркөлүп, атасы ага байдын кызын алып берем деген сөзүн Чолпонго айтты.

Бул коогалаң кабарды укканда Чолпондун өңү бузулуп, жүрөгү сыздап, боюн токтотуп тура албай, жыгылып кетерде жигит колунан кармап калып, өзүнө имере тартып, кучагына кысып:

— Менин сүйүктүм, чочулаба. Мен сени эч убакта эч кимге алмаштырбайм! — деди кызды кучагынан чыгарбай. Анан: «Сенин бышкан алма мисал мөлтүрөгөн жузүндөн кызылы кетпей, көзүнөн асмандагы жылдыздардай нуру чачырап турсун. Сулуу чырайыңа капалык жарашпас. Атам мени чынында эле аябай жакшы көрөт. Экөөбүздүн жакын мамилебизди билсе ал сөзсүз өзүнүн оюнан кайтат. Жок, андай болбосо анда мага жашоо кызыксыз», — деди. Деп туруп, белинде тагылган курундагы канжарды кынынан сууруп алып, мизинен тиштеп отура калып: «Ушул канжарды өзүмдүн жүрөгүмө малам деп ант берем! Чолпонум, сенсиз мага жашоо жок!» — деди.

Кыз мөлтүлдөп жаш тамган көзүн өйдө көтөрүп, Нурдинди карап жылмайып алды.

— Сүйүктүүм, мен сага ишенем. Сенин жүрөгүңдүн кагышын сезип турам. Анын толтосунда да менин жүрөгүмдөгүдөй тунук махабат мелт-калт толо экенин билем. Сенсиз мага да жашоо кызыксыз, сүйгөнүм! — деди Чолпон.

Аңгыча куугум кирип, караңгы тушту. Үйгө кайтууга убакыт болуп калды, бирок бала кездеринен тамандары ушерде калган тааныш сокмо жол жер жутуп кеткендей жоголуп кетип, таппай калышты. Токой чычкан мурду жойлогус чыгырманга айланды. Бийик, чоң дарактар ороктой ийилип, ийрейип, кийимдерин, чачтарын илип, моюн-баштарын, колу-буттарын сайгылап, тыгып, жолдоруна бөгөт болушту. Ийрейип жаткан дарактарды аралап, жол таппай аябай чарчашты.

Бул көрүнүштөн адегенде Чолпон чочулап коркту эле, Нурдин кызды көкүрөгүнө кысып алганда дем байлап, тынчый тушту. Чаалыккан кыз бир думургө келип отурду, жигит болсо кыздын тизесин жазданып, катарына кыйшайды. Кыз жигиттин чачынан назик сылап эркелеткени экөөнө тең жагып турду.

Түн бироокум болгондо жигиттин көзү илинип кетти. Аңгыча эле токой ичи жашылалала нурга толуп чыкты. Ошол жашыл жалын жарк-журк этип, ансыз деле жүрөгү тушуп отурган кызга улам жакындап келе берди. Жан-жагынан шуудураган дабыштар чыгып, коркунучтуу үндөр угула баштады: каргалар каркылдап, үкүлөр гүлдөп, Чолпондун башынан жарганат чаркылдап учуп өттү. Жакын арадан карышкырлардын улуганы угулду. Токой сан миң жаркырак көздөрдөн жарык болуп тургандай сезилди. Анан эле баш-аламан бул ызы-чууну бир кезде кулак жарган ачуу кулку басып кетти да көз ачып-жумгуча Чолпондун алдына аксап баскан, саксайган чачы купкуу, көзүндө жакшылыктын жышааны жок, ийри тумшук кемпир пайда болду. Эки колу толгонуп өскөн бактын бутагына окшоп, желкесинде нар өркөчү башынан ашып тушуп дүмпүйөт.

Кемпир кызга дагы жакындап келип, катуу кулду эле бактардын баштары чыдабай ийиле тушту.

— Ха-ха-ха, эмне, сенин чырайың Нурдинди кармап калат деп турасыңбы? Эй, келесоо! Нурдин эртең меники болот, анын жүрөгү мен үчүн согот! Эмне, ишенбей турасыңбы? Мен деген сыйкыры күч Айдай деген болом. Эсине тутуп кой, Нурдин меники болот! — деди кемпир кырылдап, көзүнөн от чачырата.

Көз ирмемге жетпей эмелеки карыган кемпир бир паста шайыдан

көйнөк кийген тал чыбыктай буралган сулуу кыз болуп калды! Айлана-тегерек заматта нурга бөлөндү. Татына, шынгыр кулку менен:

— Мени көз багып карачы, эмне, сулуу эмесминби? Менин бул чырайыма Нурдин эр эле болсо суктанбай көрсүнчү! — деди сыйкырчы.

Анан ак жоолугун бир булгалап, көздөн кайым болду. Жашыл нур жоголуп, ызы-чуу токтоду. Айлана жымжырт. Жумшак соккон желге дарактардын жалбырактары шуудурап, түндөсү тамак издеп шимшилеген чычкандардын дабышынан бөлөк эч нерсе угулбайт.

Бир кезде Чолпон эсин жыйып, азыркы көргөндөрү тушу, же өнү экенин айрый албай нес болуп отуруп калды. Кыз кайрадан Нурдиндин чачынан сылады эле:

— Уктап кеткен турбаймынбы, — деп жигит ойгонуп кетти.

— Үйбүзгө кайталы, — деди кыз акырын.

Токой кайра мурунку калыбына келип, экөө үйлөрүнө кеткен сокмо жолго тушту. Чолпон жолдугата унчукпай, капаланып келаткандай туру. Кыз өңүмбү, тушүмбү деп айран-таң калган жанагы окуяны Нурдинге айтпай, катуу ойлонуп келе берди. Нурдин болсо кыз адатынча коштошкучу келбей, ошого капаланып калса керек деп ойлоду.

Тун бир топ болуп калса да Темир-хан уктай элек экен. Ак өргөөсүндө ардемени ойлоп, кабагы бүркөө, капалуу отурган. Эки көзүнүн карегинен артык көргөн мураскору атасынан жашырынып, кембагал койчунун кызы менен сүйлөшөт деген эмне?! Хандан жашырышкан сырдуу суук кабарды ага чоң чөйчөк жармага күнү тушкөн кайырчы кемпир айткан. Хандын жаак эттери туйулуп, көзүнөн чаары чыгып отуруптур. Нурдин үйгө кирип келип, атасынын каардуу түрүн көрдү. Анын ачуу сөздөрүн кулак туруп угуп, бир кезде башын көтөрүп, экөөнүн көздөрү тиктеше тушту.

— Ооба, ата, Чолпонду сүйөм, андан башканын кереги жок! — деп кесе айтты.

Хандын жакшы да, жаман айтканына Нурдин таптакыр моюн сунбай койду. Атасы да айтканынан кайтпады. Уулун кантип чоң чарык кедейдин кызына үйлөнтсүн! Жок, андай болушу мүмкүн эмес! Уулуна сулуу, бай колуктуну өзү тандап алып берет. Анан хан Нурдинди өзүнүн өргөөсүнө жиберип, аны эч жакка чыгарбай кайтаргыла деп буйрук берди. Алиги Чолпон деген немени да жакын жолотпогула деди.

Ошол эле күнү кошуна хандарга кызыңар менен кошо келгиле деп чармандарды чаптырды. Көп өтпөй меймандар туш-туштан агылып келе баштады. Эмне деген кыздар келбеди дейсиң! Бул кудуреттуу хан менен ким гана куда-сөөк болгусу келбесин! Хандын чоң өргөөсүндө колукту тандоо башталды. Менменсиген суйкайган сулуулардын далайы Темир-хандын

сынагынан өтту, бирок Нурдин булардын бирине да көңүл бурбай капага чөмүлүп, кабагын ачпай кумсарып отура берди.

Бир кезде бараандуу, кадырман адамдар менен көп кулдардын коштоосунда айчырай кыз өргөөгө кирип, сынга тушту. Тал чыбыктай буралган бул сулуунун аяктары жерге тийбей, абада каалгый учуп бараткансыйт. Кыздын ар бир кыймылы бийлеп бараткандай түр көрсөтүп, карап турган эл көздөрүн айрып кете албай арбалып калышкансыйт. Аппак жоолугунун эки ийиндеги эки учу кудум эки канат болуп оболоп барат.

Мындай кереметти ким көрүптүр! Нурдин адамзаттан кездешпеген бул ажайып сулууну көрөрү менен ордунан туруп, кыздын жанына келип колунан кармап:

— Атың ким, сулуу кыз? — деди.

— Айдай, — деп жооп бергенде кыздын коңгуроодой кооз үнү өргөө ичине жаңыра тушту.

Нурдин кыздын чырайынын көзүн тартып алалбай турду. Жигиттин мындай абалын көргөн хан өз уулу ушул кызды жактырып калганын туйду. Анан Темир-хан ыраазы болгондой ордунан сергек турду.

Ушул кезде өргөө ичинде таңдын салкын жумшак жели желип өткөндөй болду эле, Айдай сулуу менен аны коштоп жүргөндөрдүн өндөрү бузулуп, алданемеден кооптонгондой боло тушту. Көрсө, үстүнө апасынын эски көйнөгүн кийгизишип, Нурдиндин достору хандын каарына кайып болуп Чолпонду ак өргөөгө алып киришиптир!

Чолпон сүйгөн жигитин сыйкырчынын колунан жулуп алганда Нурдин экөөнүн денелери айкалыша тушту. Кыз өткур көздөрү менен Айдайды теше тиктеп калды. Нурдиндин да көзү ачыла тушту. Ал Чолпонду бекем кучактап, Айдайга көңүл бурган жок. Айдай болсо куюндай чимириле бийлеп, жигит менен кызды өзүнө тартып алгысы келди. Анан мындай аракетинен эч нерсе чыкпасын тушунган соң өргөөдөн сыртка жүгуруп чыкканда эмелеки тал чыбыктай буралган суйкайган сулуулугу бир заматта жоголуп, мурдагысындай жонунан өркөчү оркоюп көздөн кайым болду.

Бирине бири чалынып жыгылып, Айдайдын артынан алиги коштоп келгендер жөнөдү. Сыйкырчынын каардуу көздөрүнөн чыккан жалын куугум чалыш хан өргөөсүнө бир паска жарык чачып жибергенсиди.

Өргөөнүн ичинде отургандар бир кезде эстерине келишип, эч кимди көздөрүнө илбей ортодо кучакташып турган Нурдин менен Чолпонду көрүштү. «Капырай, бул кандайча болуп кетти?! Хандын уулу кембагалдын кызына ашык болгону кандай? Ар-намыс деген болобу?!» — деп ойлошту.

Келген хандар өргөө ээси менен коштошпостон кыздарын ээрчитип, таарынган бойдон кетип калышты. Баарынан да Темир-хан элдин көзүнө аброю төмөндөп, басынганына каары келди.

— Сен бул кыздан кол узгүң келбейби?! — деп бакырды да кароолдооруна: — Экөөнү зынданга тушуруп салгыла! Атасынын тилин албаган кандай болоорун ошояктан билсин! — деди.

Бул зындан кун нуру жетпеген аябагандай терең эле. Зындандын ичи таш менен көтөрүлүп, түркүн жөргөмүштөрдүн желесине толуп, уңкур-чункурларын жыландар уялап алышкан. Туткундагылар буга капаланышкан

жок. Алардын жүрөктөрү биринен бири кубат алып, акыры экөө минтип кошулуп отурганына кубанышты.

Жигит жерде жаткан куурайларды чогултуп, калыңдап төшөдү да анын үстүнө чепкенин жаап, Чолпонго төшөнчү жасап берип, өзү сыз жерге жатты.

— Чочулаба, Чолпон, мен жаныңда турганда сага эч ким катыла албайт, — деп Нурдин сүйгөнүнүн көңүлүн көтөрдү.

Экөө аябай чарчагандан бат эле уктап калышты.

Сыйкырчы Айдайдын жаны жай албай койду. Жекеме-жеке таймашта женилип калганына ыза болуп, кедейдин кызы Чолпондон канткенде өчүн алаарды ойлонуп отурду. Анан хандын чечимин укканда аябай сүйүндү. «Эми экөөнү ажыраштыруу керек!» — деген өз оюна ыраазы болуп, алаканын чапкылап жиберди. Алакандын үнүн уккан жин заматта Айдайдын алдына келди эле Нурдинди зындандан чыгарып, ушул аксарайга алып келесиң деди. Анан өзүнүн сыйкыр жоолугун жинге берип, жигитти сыйкырлап салгын деп буюрду. Жин сыйкырчынын буйругун аткарууга жүгүрүп кетти.

Нурдин уйку-соонун ортосунда зындандын дубал таштары жылып, ичине бир сулуу кыздын киргенин сезди. Анан ал жигитти көтөрүп алып, асмандап учту. Учуп баратышканда алиги ак жоолук желге ыргалып, Нурдиндин бетин эркелете сылап бараткансыды. Жоолуктун кооз ыргалганы жигитти таңгалдыра өзүнө тартып, ал колу менен кармоого канчалык аракет жасаса да жоолук карматпай, улам мант берип кетет. Нурдин бир жердеги таш коргонго жетип, чоң оор дарбаза ачылып, анын ичине кантип киргенин байкабай калды.

Жигит уйкусунан ойгонсо, куугум тарткан аксарайга кирип баратыптыр. Үлбүлдөгөн шамдар аксарайды өтө жарык кыла албай, ичи бозомук тартып турса да, сарайдын жасалгасы мыкты экендиги байкалып турат. Нурдин туш келген чоң бөлмөнүн чок ортосундагы суу фонтаны түркүн түскө алмашып, жигиттин оозун ачырды. Капкайдан дирилдеп атылган суулардын тамчылары күмүш тыйын мисал туш тарапка чачырайт.

Бир кезде Нурдин апакай төшөктөгү Айдайды көрдү. Кыздын алды жагында берээкте жалгыз көзүнөн от чачыраган бир укмуш чоң жаныбар жатып алыптыр. Сыйкырчы кыздын мойнуна байланган жоолугунун эки учу улпүлдөп, жигитти өзүнө тартып, көз жоосун алат. Анан ал эмне болуп Айдайдын кучагына барганын билбей калды. Ушул тапта алиги таш зынданда жаткан Чолпон ойгонуп кетти. Колун сунса жанындагы Нурдин жок! Кыздын жүрөгү бир булкунуп алды. Анан таш дубалдын ачылып калганын көрдү да Нурдинди издеп сыртка чыкты.

Сырттан кундун нуру өтө албай куугум тарткан тунт токойго туш келди. Кыз чочуп кетип, кетенчиктей тушту. Тартайган бактардын бутактары илгичтей ийилип келип, Чолпондун жолун тосуп, киймдерин, бети-башын тытып, басканга тоскоол болушту. Нурдин балким токойдун ары жагында Чолпонунун жардамын кутуп кыйноодо жаткандыр! Кыз тобокелге салып токойду аралай жүгүрдү эле тоскоол болуп, жолун торогон дарактар тарбайган бутактарын жайып алып жол берип, жер жайнаган гүлдөр: «Чолпон, коркпогун! Сенин кучуң махабатың менен кайратыңда! Мунун баардыгы сыйкырчынын колуна келген нерсе! Сен аны жеңесиң, жеңиш сеники!» — дешти шыбырап.

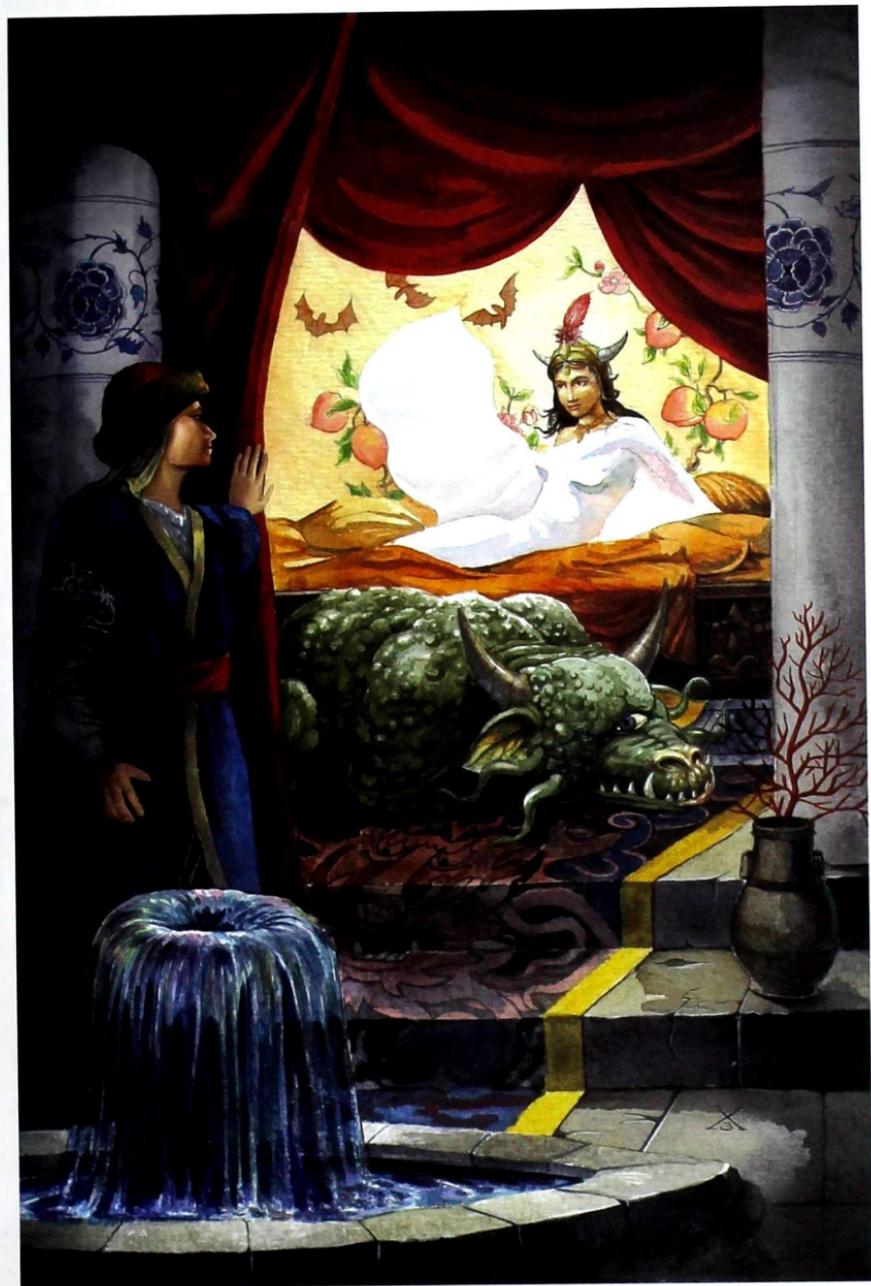
Гүлдөр адамча сүйлөп, тил буткөнүнө Чолпон аябай тангалды. «Биз сенин мурдагы курбуларың болбуз. Айдайдын сыйкыр кучу жоолугунда», — деген унду укту кыз. Аңгыча асманга каркыдаган кара каргалар толуп чыгып, Чолпондун үстүнөн айланып, канаттары менен чапкылап, чокуп, айласын алты кетирди. Жырткычтар тиштерин шакылдатып, кийимдеринен бурдап кетишет.

Чолпон денесинин ооруганына чыдап, тиштенген бойдон алга кете берди. «Мен өлүмдөн коркпойм! Тагдырдын сыноосунан да качпайм! Нурдинди гана сүйөм! Ашыгымды сыйкырчыдан куткарам!» — деп ичинен миң кайталап, кайратынан жазбады. Чолпондун жолуна эч нерсе бөгөт боло албай шыр баратты.

Чолпон сыйкырчынын аксарайына алпарган жер алдындагы узун өткөөлдөн кетип баратып, бийик дубалдарды көргөндө каардуу Айдайдын сыйкыр кучу кайда катылуу экенин баамдап билген. Сыйкырдын кучу менен гүлдөргө айланган курбуларынын айткандарына кыз аябай ыраазы болду!

... Айдай сыйкырчы өзүнүн жеңишине курсант болуп, күйөө болуу анын угузуу үчүн жигитти колуна жетелеп, тактыга алпарды. Ушул тапта Чолпон кирип келди энтигип. Үстүндөгү кийимдери далаа-далаа айрылып, өзү чаалыгып, кыйналган туру бар. Тытылган денеси кызылала кан. Бутун араң сүйрөп басып келди да Айдайдын мойнундагы жоолукту жулуп алып:

— Эй, жезкемпир, менин курбуларымдын баарын сыйкырлап салыпсың! Сен алардын сезими менен жашап, сүйүү эмне экенин билбейсиң! Мен

сенден кубаттуумун, анткени, менин жүрөгүмдө махабат түнөгөн, — деди тике карап.

Чолпон колун сунуп, Нурдинди кармады эле жигиттин денесинде уюп калган сыйкыр тарап, кайра эс-акылына келди.

Ошол замат жер жутуп алгандай Айдай көздөн кайым болду. Аны менен кошо кулдары, нөкөрлөрү, жалгыз көзүнөн от чачыраган алиги коркунучтуу жаныбар, суу фонтандары, жаркыраган аксарайы жоголду. Болгону сыйкырчы элден тартып алган байлыктары гана тоо болуп үйүлүп кала берди. Тарбайган дарактар кайрадан шынга тартып түзөлдү, күндүн нуру төгүлө баштады. Баштары шылкыйган гүлдөр таажыларын ачып, кайрадан көп кыздар Чолпондун курбуларына айланды. Уулу жоголуп кеткенден кийин ага катаал мамиле жасаганына ичи күйүп, кайгыга баткан Темир-хандын да көңүлү жибиди. Ал аябай кубанып, уулу Нурдин менен кайраты мол Чолпонду көкүрөгүнө көпкө кысып турду.

Аалам ойгонуп, таң жарылып келатканда асманга көз баксаң жаркырап жанып турган ажайып жылдызды көрөсүң. Ал махабат нурун чачыраткан Чолпон жылдызы. Бул жылдыз тээ атамзамандан бери адамзатка махабат тартуулап келет.

Кедейдин уулу

менен

Зымырык куш

Илгери бир хан жашаган экен. Анын укмуштуудай Зымырык кушу болуптур. Ал куш күндө эртең менен ханга ааламда эмне жаңылык болоорун, кандай коогалаң болуп кетерин эскерте турган.

Мындай кабардан улам хан акылман аталып, өлкөсү жакшы турмушта тынч, бейкут жашачу.

Күндөрдүн биринде Зымырык кушу жоголуп кетет. Хан буга катуу кайгырат, бир чети чочулайт. Ал мурдагыдай элди башкарууга туура жолду тандай албай калды. Кушту таап келгиле деп жигиттерин жердин түбүнө туш тарапка жөнөттү. Канча бир мезгилден кийин Зымырыкты таба албай жигиттери кайра куру кол келишти.

Ханды катуу кайгы басты. Анан ал хандыгындагы элин чогултуп:

— Кимде ким Зымырык кушумду таап келсе, хандыгымдын жармын беремин, — деп жарыя этти.

Бул кабарды Бекжан аттуу кедейдин баласы угат. Угат да колуна таяк алып, жонуна мылтык асынып, Зымырык кушту издеп жөнөйт.

Бала чарчап-чаалыгууну билбей, күнү-күн, түнү-түн тынбай кете берет. Бир жолу ак кар, көк муз баскан тоону аралап баратса, алдынан алты аркар жарыша өтө берерде жонунан мылтыгын алып, аркарлардын бирин мээлеп калганда алар адамдын тили менен:

— О, жигит, сен бизди атпагын! Биз аркар эмес, адамбыз! — деп кыйкырып жиберешти.

Бекжан буга таңгалып, мылтыгын төмөн тушурду.

— Силер кантип аркар болуп калдыңар? — деп сурады эле тигилер:

— Биз да бир кезде сен сыяктуу ушул жол менен өтчүбүз. Кетип баратсак тээтиги араакта бир ак өргөө туруптур. Ичине кирсек жан киши жок, ээн. Дасторкон жайылып, түркүн тамактар жайнайт. Кардыбыз ачып турган. Анан жайланып отуруп тамактардан жедик эле, ушинтип баарыбыз аркар болуп калдык. Жигит, сен ал өргөөгө

кирбегин, кирсең да тамактан ооз тийбе, биздин кейпибизди кийип каласың, — деп жооп беришти.

Бекжан аркарлардын айткандарын кулак төшөп угуп, жолун андан ары улантты. «Бара көрөм да», — деп ойлоду кетип баратып. Тигилер айткандай эле бир кезде ак өргөөгө жетти. Ичине кирсе эч ким жок, дасторкондо түркүн тамактар жайнап турган экен. Жигит жол жүрүп чарчап, карды аябай ачып, бышылуу тамактардан көзү өтүп, алиги аркарлардын сөзү эсинен чыгып кетти.

Анан ал шырдакка жаңы эле олтурганда кайдан-жайдан келгени белгисиз бир кемпир пайда болуп, жерден бир чымчым топурак алып, оозун кыбыратып дубалап, Бекжандын бетине чачып жиберди. Жигит ошол замат аркарга айланып калды.

Ордунан ыргып туруп, туяктары менен басканга көнө албай, башы оогон жакка кете берди. Кете берип, кете берип аксарайга жеткенде токтоп калды. Ушул кезде аксарайдан бир сулуу кыз чыга калып, аркарды көрүп: «Бул аркар эмес эле адам экен! Менин энемдин колунан келген иш болуу керек», — деп ойлоду.

Кыз жерден бир ууч топурак алып, кубурөп бирдемелерди айтып дубалап туруп аркарга чачып жиберди эле ал кайрадан адам калыбына келип калды.

— Мындай опурталдуу жолдо эмне жүрөсүң? — деп сурады кыз Бекжандан.

Бекжан хандын Зымырык кушу жөнүндө айтып берип, сөзүнүн аягында: «Ошол кушту табууга жардам бер, сулуу кыз», — деди.

— Мен ал Зымырык куштун кайда экенин билем, — деди кыз. — Бирок ага жетиш кыйын. Аксарайдан ары бир аяк жол кетет. Ошол жолго тушуп алып кете берсең учу көк асманды чийген чоң теректи көрөсүң. Теректин башына калдайган зор Алпкаракуш уясын салган. Жыл сайын жумуртка басып, балапан чыгарат. Балапандары кызыл эт кезинде жалгыз көздүү ажыдаар терекке чыгып барып, бардыгын жеп салат. Ажыдаарды өлтүрө алсаң андан ары жолунду улайсың. Теректин ары жагында бийик ашуу бар, андан өтүш үчүн жүз жыл керек, ашуудан ары калың токой болот, аны токсон жылда аралап өтөсүң. Токойдон чыгып, деңизге туш келесиң, анысы сексен жылдык жол.

— Мейли, канча болсо да бара көрөм, — деди жигит көгөрүп.

Жигиттин эрдигин кыз жактырып калат да ага жардам бермек болот.

— Анда сен мындай кыл, — деди кыз. — Терекке жеткенде

жашынып кал. Ажыдаар терекке чыгып баратканда мылтык менен аткын, жакшылап мээлеп, башка атып өтүрбөсөң анда ажыдаарга өзүн жем болосуң. Эртеси канаттары күндү калкалап, куулдөп-шаалдап Алпкаракуш учуп келет. Сенин жакшылыгыңды көрүп, ыраазы болуп, каалагын жагыңа жеткирет.

Бекжан кызга ыраазылык билдирип, кош айтышты да жолго тушту.

Күнү-түнү жол жүрүп, акыры кыз айткан терекке жетти да, окчукураак жерден ор казып, ичине жашынып, ажыдаарды кутуп калды.

Үчүнчү күн дегенде эбегейсиз чоң ысык казанга бир деңиздин суусун көңтөрүп куюп жибергендей чызылдаган ун чыкты. Бекжан ороодон башын чыгарып караса, эби-сыны жок килейген ажыдаар сойлоп келатыптыр. Жалгыз көзү от чачып жаркырап, кош таноосунан тутун булайт.

Ажыдаар терекке оролуп, улам өйдөлөп чыгып баратты. Жигит мылтыгын октоп, шашпай мээлеп, машааны басканда тарс эткен мылтык уну менен кошо ажыдаар жерге талп этип кулап тушту. Ажыдаар түшкөн жер оюлуп, каны көл болуп уюп калды. Бекжан ажыдаардын башын кесип, денесин учкө бөлө чаап салды.

Ушул кезде теректин баш жагынан:

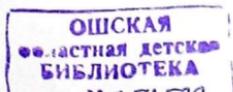
— Жигит, бизге бери чыгып кел! — деген үндөр угулду.

Бекжан ажыдаардын башын жонуна байлап алып, теректен ун чыккан жагына жөнөдү. Түшкө жуук баштаган тырмышып отуруп, күн бата уяга араң жетти. Уяда ар бири аттын көлөмүндөй болгон үч балапан жатыптыр. Буларды көрүп, жигит коркуп кетти, бирок балапандар аларды ажалдан аман алып калганына ыраазылык билдиришип, чурулдашып, сүйүнө тосуп алышты.

— Эми сен биздин канатыбызга жашынып калгын, эртең эрте биздин энебиз учуп келет. Ал капаланып ыйлаганда көзүнөн чыккан жаш нөшөр болуп төгүлүп, канаттарынын чалгын куусунөн тоодон койдой таштар кулайт. Сен булардан коркпогун, — дешти балапандар.

Эртеси таң атып, күн көтөрүлдү. Аңгыча эле күндүн көзү көрүнбөй, айлананы куугум басып, жамгыр нөшөрлөп, тоодон ылдый койдой таштар кулап баштады. Бороон-чапкын күчөп, Алпкаракуштун учуп келатканы дайын болду.

Алпкаракуш балапандарыман айрылдым деп кокуйлап ыйлап келатыптыр. Куш учуп келип конгондо оордугунан теректин башы үч жолу ийилип жерге тийип, үч кайра онолду.

Энеси балапандарынын сопсоо, тирүү экенин көргөндө сүйүнүчү көкүрөгүнө батпай:

— Чын эле ал балээден кутулдукпу? Ажыдаардан кантип тирүү калдыңар? Жамандыкка — жамандык, жакшылыкка — жакшылык! — деди Алпкаракуш.

— Энеке, адегенде бизге жамандык кылганды көрсөтөлү, — деп балапандар чурулдашып, ажыдаардын башын көргөзүштү.

— Эми жакшылык кылганды көрсөткүлөчү, — деди энеси.

Балапандар канаттарын көтөрүшүп, алдына катып алышкан Бекжанды көрсөтүштү. Алпкаракуш көрөөр менин аны лак эттирип сугунуп салды. Балапандар:

— Энеке, бул эмне кылганың? Ажыдаарды өлтүргөн ушул. Жакшылыкка ушундай мамиле жасайсыңбы? — деп чырылдап жиберешти.

Алпкаракуш жигитти кайра кусуп:

— Ай, шашмаларым ай, дагы бир аз коё турганыңарда бул жигит мындан да балбан, баатыр, эр жүрөк болуп жаралбайт беле, — деп балапандарына айтты да жигитке кайрылып: — Жакшылыкка — жакшылык, каалаганыңды айткын, — деди.

— Мени ашуудан, чытырман токойдон, учу-кыйырсыз чоң деңизден ары алып өтүп, Эмырык кушту кайдан табаарымды көсөткүн, — деди жигит мүдөөсүн айтып.

Алпкаракуш ары карап ыйлап, бери карап күлүп туруп:

— Макул, айтканыңдай болсун. Үч күн күткүн. Мен жолго өзүмө жана балапандарыма азык камдайын, — деди да учкан бойдон кетти.

Эки күн өтүп, үчүнчү күн дегенде Алпкаракуш бир жагына алтыммыш бугу, бир жагына алтыммыш семиз аркар илип кайра келди.

Бекжан алардын баарын союп, этин бөлүштүрүп, терилерин ийлеп, чанач жасады. Чаначтардын канча бирине этти салып, калгандарын булактын суусуна толтурду.

Алпкаракуш тамактардын жарымын жонуна жүктөп, жигиттин өзүн да минип алгын деди. Анан балапандары менен коштошту. Бекжанга кайрылып:

— Көзүңдү катуу жумуп алгын, антпесең башың айланып, жерге кулап кетесиң. Мен айтканда гана көзүңдү ачасың. Эгерде башымды оң жагыман бурсам, анда эт бересиң, сол жагыма бурсам ичээрге суу бересиң, — деди.

Бекжанды жонуна кондуруп алып, көккө атып чыкты. Жигит көзүн жумган бойдон күндү да, түндү да билген жок, кээ-кээде гана жапыстап учуп, Бекжанды көзүңдү ачкын дейт. Куш башын оңго бурса эт берип, солго бурса суу берип жүрүп отурду.

Бир жолу Алпкаракуш:

— Бекжан, көзүңдү ачып жерди карачы. Чоң бекен? — деди.

Бекжан көзүн ачып, жерди көрүп:

— Жердин чоңдугу кой короодой эле экен, — деп жооп берди.

— Биз азыр ашуунун үстүнөн учуп баратабыз, — деди Алпкаракуш.

Андан кийин да көпкө учушту.

— Көзүңдү ачып, жерди карачы, кандай экен? — деп сурады дагы бир жолу.

— Жебелүү саадак түспөлдүү экен, — деди жигит.

— Токой үстүнөн баратабыз, — деди Алпкаракуш.

Дагы бир топ убакыттан кийин үчүнчү ирет:

— Жерди карачы, — деди.

— Жер таптакыр көрүнбөйт, — деп жооп кайтарды.

— Анда биз деңиз үстүндө учуп баратабыз, — деп Алпкаракуш акырындап төмөндөй берди.

Бир кезде чоң шаар көрүндү. Алпкаракуш эт сурап оң жагынан кайрылды. Бирок эт таптакыр түгөнүп калган. Жигит өзүнүн сан этинен кесип алып, кушка берди. Алпкаракуш ал этти жеп алып, шаарга жетип келди. Жерге конуп, жигитке:

— Жолдугата жеп келгеним жакшы эт болучу, акыркы бергенин мыкты экен, даамы алгиче таңдайымда турат, — деди.

— Ал менин сан этимен болучу, — деп жооп берди Бекжан.

Алпкаракуш ошол этти кусуп берди эле, жигит аны кайра санына жабыштырып, жарааты бүтөлүп калды. Анан Алпкаракуш:

— Зымырык куш ушул шаардын ханышасы колдуу болуп уурдалган. Анын сакчылары арстандар, жолборстор, аюулар менен бөрүлөр. Бирок сен коркпогун, алардын баары сыйкырланып калган адамдар. Жети күн кайтарышып, жети күн укташат. Азыр ханышасы да, кароолу да уктаган мезгили. Шаарга түптүз кирип барсаң Зымырык кушту табасың. Баса, дагы бир нерсени унутпа, ханышанын колунда алтын

билерик бар. Ошол билерикти чыгарып алып, сага жол көрсөткөн кызга тартуу эткин, ал сага турмушка чыгат. Менин сага сыйым ушул. Эми жөнө. Мен кайра кайтканга азык даярдайын. Сени үч күн күтөм. Үч күндө келбесең кете берем, антпесем балапандарым ачкадан майып болуп калышат, — деди.

Бекжан шаарды беттеп жөнөдү. Хансарайды издеп жүрүп, үчүнчү күн дегенде зорго тапты. Сарай ичине кирсе, ханыша уктап, жанында Зымырык куш турган экен.

Бекжан Зымырык кушту кармап, ханышанын колунан алтын билерикти чыгарып, шашылып Алпкаракушка жөнөдү. Алпкаракуш кутуп-кутуп, үч күн мөөнөт буткөндөн кийин жаңы эле куулөнүп учуп чыкканда Бекжанды көрүп калып, жерге конуп, Зымырык куш экөөнү жонуна кондуруп, кайра артка тартты. Алар ашуу ашып, токойдон өтүп, деңиз үстүнөн сабалап учуп отуруп баягы зор дарактагы уяга келишти. Бекжан буерден Алпкаракуш менен коштошуп, аксарайга жетип, баягы сулуу кызды таап, алтын билерикти белекке берди.

— Мен түбөлүк сендикмин, — деди кыз.

Анан Зымырык куштун ээси ханга жөнөштү. Көлгө жеткенде жигит эс алууну чечти. Хандын эки уулу ошерде аңчылыкта жүрүшкөн экен. Ал экөө Зымырык кушту көрүп, пейилдери бузулду.

— Атабыздын жарым хандыгын ушул кембагалга берип коюп, өзүбүз эмне кылабыз? Муну өлтүрүп салалы, — деп сүйлөштү.

Жигиттин жанына жакын келишип:

— Аңчылыкта жүрүп, аттарыбыз чаалыкты. Барып сугарып келчи, — дешти. Бекжандын оюнда эч жамандыгы жок, аттарды жетелеп, көл жээгине келди.

Хандын балдары анын артынан жашынып келип, жигитти сууга түртүп жиберешти. Кыз айтып коёт деп аны да өлтүрмөй болушту. Экөө кызга кол салмакка жакындашканда кыз сууга боюн таштап,

татынакай ак кууга айланып калды. Сууга чөгүп бараткан Бекжанга сузуп жетип, аны балыкка айлантып, аман алып калды.

Хандын балдары Зымырык кушту алып, аттарын оңду-солду теминип атасына жөнөштү.

Атасы жанынан артык көргөн кушунун кайра колуна тийгенине сүйүнүп, алыс, жуук элди чакырып, күркүрөтүп чоң той берди да эки уулун эки шаар башчылыгына дайындады. Зымырык кушту мурдагы ордуна кондурду, бирок куш таптакыр сүйлөбөй койду.

Бир топ күн өтүп, Бекжан колуктусу экөө шаарга жетип, хансарайга киришкенде Зымырык кушка тил бүтүп:

— Анык баатыр ушул жигит мени издеп тапкан. Хандын балдары бул жигиттин эрдигин калп жерден өздөрүнө энчилеп алышты, — деди.

Зымырык куштун сүйлөгөнүнө хан аябай сүйүндү. Анан Бекжанды чакырып, эмне болгонун сурады эле жигит башынан өткөн окуялардын бардыгын калтырбай айтып берди.

Зымырык кушту таап келген хандын балдары эмес, кедейдин уулу экендигин даңазалаган кабар шаарга желдей тез тарады. Хан өзүнүн сөзүнө туруп, акыйкаттыкты калыбына келтирип, Бекжанга хандыгынын жармын берди. Ал эми ич куйду жалганчылар сыйдан куру калышты. Зымырык куш болсо ошондон бери куну бүгүнгө чейин боло турган нерселерди алдын ала мурдагыдан да так айтып, айткандарынын баары туура келип, хандын урматына бөлөнүп жүрөт экен дейт.

Сыйкырдуу кудук

Илгери бир заманда кудуреттуу хан болгон экен. Хандын көптөгөн кенчи болуптур. Алардын ичинен эң кымбаты Жамал аттуу кызы экен.

Жамал жанда жок сулуу болот; эки көзү эки күн сымал нурлары чачыраган, жүзү ачылган мала гүлдөй, кундуздай олоң чачы согончогуна жетип, жер чиет.

Кыздын сулуулугуна жер үстүндө эч ким жеткис.

Акыры Жамал бойго жетип, турмуш курар мезгили келди. Бирок бул пери кызга татыктуу күйөөнү кайдан тапса болот, кеп ушунда турду.

Хан ойлоп-ойлоп отуруп, акыры бир жыйынтыкка келди. Ал кудук каздырып, ким ошол кудукту алтын жана кымбат баалуу таштар менен толтурса, хан кызын ошого берет деген жарыя айттырып, чабармандарды туш-тушка чаптырды.

Хан сыйкырчыны чакырып, кызды кимде ким бактылуу кыла алса гана кудукту алтынга толтура алгыдай дуба окутуп, сыйкырлатып салды.

Жамалдын сулуулугун уккан жигиттер туш-туштан самсып келе башташты.

Хандын каздырган кудугуна не деген менменсиген жигиттер алтын-кумуштөрүн салышкан жок дейсин, бирок алардын бири да кызга жетпей, кайра үйлөрүнө кайтышты. Алдардын таштаган асыл таштары кудукту толтурмак турсун жармына келген жок. Хандын айткан шартын аткарууга кудуреттери жетпеди.

Ошол заманда белгилүү бир бай болуптур. Бирок ал байлыгына мактанбай, Касым деген жалгыз уулу менен сыймыктанчу экен.

Уулу менен кантип сыймыктанбай койсун! Касым эр жүрөк, сулуу, кайраттуу, күчтүү азамат экен. Ал бардык учурда ийгиликке жетип, дайым жеңиш үстүндө болот.

Жамал сулуунун кабарын угуп, жигит өз бактысын сынап көрмөй болот.

Атасынын эсеп жеткис алтыны бар эле. Бирок хандын кудугун толтурууга канча алтын, зер керектээрин эч ким билбейт. Бай өзүнүн короосуна түбү көрүнбөгөн терең ор каздырып, ага толтура алтын менен асыл таштарды салдырып көрдү да, андан он эсе көп алтын, күмүш, каухар, лаал, зымырыт таштарын төөлөргө жүктөтүп, уулун Жамал сулууга аттандырды.

«Мынчалык көп байлыкты ханга эч ким алып барбаса керек», — деп ойлodu Касым жолго камынып.

Зер буюмдар жүз нарга сылай жүктөлүп, кербен жолго чыкты.

Кербен куну-туну тынбай жол жүрдү. Акыры айчырай сулуу Жамал жашаган шаарга жетти. Хансарайдын алдына келгенде байдын уулу баштап келаткан кербенин токтотуп, аттан тушпөй, ээрден кыйшайып, хан каздыргын кудукка эңкейип, көз жүгүрттү.

«Мунун узун-туурасы анча деле чоң эмес экен, биздикинен алда канча кичине турбайбы. Мен апкелген зер толмок тургай ашап калат», — деп ойлodu жигит.

Хандын дарбаза сакчыларына ханга келгендигин айтып, ичкери кирди.

— Мен кызыңа үйлөнгөнү келдим, кадырлуу хан, — деди жигит. — Апкелген байлыгым бир эмес, он кудукка жетет, ал жагынан кам санаба.

— Мага ондун кереги жок, бир эле кудукту толтурсаң болду, — деп хан мыйыгынан жыламайып койду.

— Аны иш жүзүндө көргөзөм! Алтын, зер салынган каптарды чечип кереги жок. Кудукка батпай калары көрүнүп турат. Кудукка төгүп убара болуп убакыт бекер өтөт.

— Аның туура, — деди хан. — Убакыт деген Алла таала тарабынан бизге берилген куну жок байлык, сен аны куру сөз менен ысырап этип жатпайсыңбы.

— О, кадырлуу хан! — деди жигит чыдай албай. — Терезеден карап көрчү, алтын, зер жүктөлгөн жүз төө турат бели майышып. Алиги кудукту толтуруп коюш кыйын деле жумуш эмес. — Жигит ишенимдуу сүйлөдү.

— Бир кудукту толтургун да арзып келгениңди алып кете бер. Мага ашык дөөлөттүн кереги жок, — деди хан.

— Макул, өзүң айткандай болсун, — деп байдын уулу кызматчыларына каптарды чечип, кудукту алтын, зерге толтургула деген буйрук берди.

Байдын уулунун кулдары болгон-буткөн алтын, зерди кудукка төгүштү эле, алары кудуктун жармына да жетпей калды. Мына, кызык!

Байдын уулу төөлөрдү сатып, анын алтынын да кудукка салдырды эле ал да аздык кылды. Анан жигит кербен менен келген кул-кутандарын сатып, мунун алтынын төктү, андан да кудук толбоду.

Байдын уулунун айласы кетип, амалы түгөндү. Кудуктун толоор туру жок. Анан ал чөнтөгүндөгү акыркы тыйынын кудукка ыргытты да хансарайдан чыгып, башы оогон жакка кете берди.

Карды ачып, анын үстүнө чарчап көпкө жүрдү. Үстүндөгү кийимдери дал-дал айрылды. Анан ал кардын тойгузуш үчүн табылган жумушту жасашка кайыл эле.

Кайра өзүнүн үйүнө барууну ойлоп да койгон жок. Андан калса үйү ыраакта, ал жакка жетүү оңой эмес, чөнтөгүндө пулу да калбаган.

Күндөрдүн бир күнүндө Жамал сулуу шаарды аралап бараткан. Касым болсо жонуна бир таңгак отунду көтөрүп алып:

— Кимге жыгач отун керек? — деп кыйкырып жүргөн.

Жамал жигитке көз кырын салса, келишкен сулуу жан экен. Кызга жагып калды. Кыз жанындагы кызматчыларына айтып, жигитти чакыртып алды да өзүнүн жузун көрсөтпөй, жоолук менен жаап:

— Жигит, сен кайдан жүргөн немесин? Кебетеңе караганда мындай оор жумушка көнбөсөң керек. Чынындый айт, кайдан келип, эмне кылып жүрөсүң буерде? — деп сурады.

— Чынымды айтсам мындай, — деди Касым. — Буерге мен Жамал сулууга үйлөнүүгө келгем. Кыздын атасына жуз нарга жүктөлгөн зер алып келдим. Бирок хандын кудугун толтура албадым. Төөлөрдү саттым, ал жетпей койгондо кулдарымдын бардыгын саттым, булар да жетпеди. Аябагандай көп алтын алып келгем, бирок алар деңиздин тамчысындай гана болуп калды. Ошентип, эч нерсем калбады. Эми оокаттын айласынын отун терип, сатып жүрөм.

— Сага кыйын болгон экен, — деди Жамал жигиттин айткандарын угуп. — Хандын кызын алам деп болгон-буткөн байлыгыңан ажырапсың. Ал кыз эл айткандай чын эле сулуу бекен? Балким андай кыз жок чыгаар, хан байыш үчүн ошентип атайын элдин башын айландырып аткандыр? Эми мен сага жардам берейин. Бүгүн болушунча тыйын тапкын да, эртең ханга барып, бактымды дагы бир сынап көрөйүн дегин. Менин айткандарымды унутпагын: Жамалды өз көзүң менен көрмөйүн тыйынды кудукка ыргытпагын. Айтканымды так аткарсан талаада калбайсың...

— Бул акылына ыракмат. Бирок мен хансарайга барбай эле коёюнчу. Жамал сулууну өз көзүм менен көргөндө эмне өзгөрүп кетмек эле. Жарыбаган тыйыным кудукту толтурмак тургай тубунөн көрүңбөй калат, — деди жигиттин үнү мунайым чыгып.

— Сен антип айныбагын, — деди кыз. — Ал сыйкырланган кудук. Мен сага анын сырын ачып берейин: Жамал менен жигит бирин бири көрүп жактырып, бирин бири сүйгөндө гана кудук бат эле толуп калат. Аны толтуруш үчүн аз эле тыйын керек. Ансыз бут дуйнөдөгү алтында чогултуп келсе да кудук эч качан толбойт. Сен мен айтканды унутпай жасасаң мүдөөңө жетесин.

— Макул, бардыгын сен айткандай жасайм! — деп жигит суйунуп кетти. — Бирок Жамал сулуу мени жактырабы?

— Бактыңды сынап көргүн мункурөй бербей, — деди кыз. — Бир кербенге жүктөлгөн алтын, зеринди аябаган жаның эми бир аз тыйыныңды аямак белең, барып көргүн. Балким ошол бир аз тыйынын сага бакыт алып келээр.

Илгери үмүт менен жигит кечке жанын жай алдырбай иштеп, кечинде жарыбаган тыйындуу болду. Эртеси эрте туруп, жигит хансарайга келди.

Дарбаза кароолдору көпкө чейин ичкери киргизбей коюшту.

— Хандын кызынан айланып кеткин, — дешип шылдыңдап кулушту.

— Алтыныңды тубу тешик чакага салып алгансын го ха-ха-ха...

— Көзгө көрүңбөй жогол!

Бирок Касым тигилердин шылдыңына моюн бербей, айтканынан кайтпай тура берди. Акыры аны хансарайга коё беришти..

— Мен кызыңдын колун сурап келдим, — деди жигит ханга.

— Аны бактыңдан көргүн, — деп хан адатынча мыйыгынан жылмайып койду. — Тээтиги кудукту алтын, зерге толтурганга гана кызымды берээримди билесиңби?

— Билем! Адегенде кызыңды көрүүгө ырайым эт. Эл айткандай сулуу экенин өз көзүм менен көрөйүн. Алтынга татыктуу же татыктуу эмес экендигин аныктайм, — деди жигит.

— Аягандай алтының деле көп эмес көрүнөт, — деди хан жигитти теңине албай. — Чынын айтсам, менин кызымды сынагыдай деле кебетең жок экен. Ал сенин теңиң эмес. Колун сурап далай жигиттер келген, бирок алардын бири да шартты аткара албай, куру кол кетишкен. Убактыңды бекерге кетирбе.

— Айтканыңда келет жок. Убакытты бекерден бошко коротуп эмне? Керексиз көп сөздү өзүң айтып атпайсыңбы, а мен аны куру бекерге ыргыткым келбейт. Эми менин татыксыз көзүм менен сулуу кызыңды көрүүгө уруксат бер.

Хан кулдарына Жамалды алып келгиле деди.

Касым кызды көрөр менен жүрөгү кабынан чыгып кетчудей турсулдөп какты.

«Бул жакка бекер келипмин. Кыздын чырайын көрбөй эле койгондо болмок экен, эми аны кантип унутам! Мындай айчырай кыздан ажырап, хансарайдан кантип чыгып кетем!» — деп ойлоду жигит.

Жамал жигитти көрүп, назик жылмайып койду. Кыз караган сайын жигиттин жүрөгүн махабат тору чырмай берди.

Бир кезде хан адатынча мыйыгынан жылмайып:

— Кана, мен сага кызымды көрсөттүм. Эмки кезек сенде, алтын, кумушунду көрсөт. Балким менин кызым сенин алтыңдарыңа татыктуу эместир? — деди Касымды табалаган үн менен.

Жигит ханга жооп кайтарган жок. Унчукпай туруп чөнтөгүндөгү тыйындарды кудукка ыргытты эле тыйындар тубунө жетип-жетпей кудук ичи буркан-шаркан түшүп барып, алтын толуп-ташып кетти.

Хан көрүп турган көзүнө ишенбеди. Касым ханды карап, эми ал мыйыгынан кулуп:

— Көрдүңбү, менин алтыным көп бекен? — деди.

Ошентип, Касым менен Жамал экөө баш кошуп, узакка бактылуу өмүр сүрүштү.

Бозтүлөк карчыга

Илгери Таалай аттуу бир кедей жашаптыр. Түктүүдөн чычкак улагы да жок экен. Өмүр бою байда малай жүрөт. Ал эми аялы болсо кедейлигин чукуп айтып, күндө кулак-мээсин жейт.

Бир күнү Таалай токойду аралап баратса, карчыга куш саятчынын торуна түшүп калганын көрөт. Ал тордун ичиндеги эки көгүчкөндү алам деп чалынып калган окшойт. Карчыга жем алганы келип, өзү жем болорун кайдан билсин.

Кедей жакындап келсе, торго тушкөн Карчыга адамча сүйлөйт:

— О, кайрымдуу адам, жакшылык кылып мени бошотуп койчу. Сураганыңды берейин, — деп.

Таалай карчыганы тордон чыгарып:

— Сен мага эмне жакшылык тартуу этесиң? Сенден мага эч нерсенин кереги жок, үйрүнө кете бер, — деп карчыганы коё берди. Карчыга Таалайдын үстүнөн бир айланып учуп, ийинине келип конду да:

— Сенин жакшылыгыңды унутпасмын. Керегим тийип калса айткын, жардамымды аябайм, — деди.

— Сени кайдан табам? — деп сурады кедей.

— Менин турагыма чейин күн чыгышты көздөй буерден эки күндүк жол. Аерден Бозтүлөк Карчыга кайда десен, бардыгы билет, — деди да куш чыгышты беттеп учуп кетти.

Таалай кечинде үйүнө келип, болгон окуяны аялына айтып берди. Аялы угуп болгондон кийин: «Эй, макообаш, бактыңды коё берген турбайсыңбы! Жок дегенде бирин-экин мал сурабайсыңбы. Бар, барып ал кушту тапкын. Үйгө куру келчу болбо!» — деп кууп жиберди.

Таалай кечээги Бозтүлөк Карчыганы издеп жолго чыкты. Күн чыгышты беттеп кете берип, бир кезде асмандагы жайнаган жылдыздардай көп сан жеткис койлорго кезикти.

— Булар кимдин койлору? — деп сурады койчулардан.

— Булар Бозтүлөк Карчыганыкы, — деп жооп беришти.

— Бозтүлөк Карчыга! — деп Таалай сүйүнүп кетти. — Мен аны издеп журбөймүнбу. Экөөбүз доспуз. Ал мага каалаганыңды аткарам деген. Аны кайдан таап, эмне сураарымды да билбейм...

Койчулар өз ара кеңешип отурушуп Таалайга:

— Кебетене караганда кембагал көрүнөсүң. Сен сыйкырчы менен достошкон турбайсыңбы. Андан алтын, кумуш же мал сураба. Анын көө баскан эски казаны бар, ошону сурагын. Ал жөнөкөй казан эмес. «Кара казан, тамакка толгун!» деп айтсаң болду, каалаганың даяр болот, — деп акыл айтышты.

Кембагал аларга ыракмат айтып, жолун андан ары улады.

Жолдон чоң ак өргөөгө туш келди. Астанасын аттап, ичине кирсе кооз шырдак, килемдердин үстүндө чачы куудай аппак, үстүнө кымбат баалуу кийим кийген бир абышка отуруптур. Абышка ордунан туруп, Таалайды кучактап көрүшүп, төргө өткөрдү.

— Досум, Бозтүлөк Карчыга менмин, — деди бейтааныш абышка. Үйгө башбаккан кызматчыларына дасторкон жайып, даам алып келгиле деп буюрду.

Таалай буерде бир топ күнгө конок болду. Бир күнү Бозтүлөк Карчыга:

— Сен мени ажалдан алып калдың эле, каалаганыңды сурагын, — деди.

Таалай бир топко ойлонумуш болуп олтурду да бир маалда боз үйдүн чыгдан тарабында жаткан кара казанды сурады.

Акылгөй абышка сураган казанын берди.

Кембагал казанды жонуна көтөрүп алып үйүнө жөнөдү.

Жол жүрүп чарчап, карды да ачты. Бул керемет казанды сынап көрмөк болду. Казанды жерге коюп:

— Кара казан, кана, тамакка толгун! — деди да кыялында койдун семиз этин жегизи келди. Көзүн ача электе мурдуна бышкан эттин жыты «бурр» этти.

Бозтүлөк Карчыганын казаны кембагалдын үмүтүн актады. Казанда ширин бышкан эт бар экен!

Кембаган кардын тойгузду да казанын көтөрүп, жолун улантты.

Кечкурун кошуна айылга жетти. Айыл четинде бир чоң өргөө тигилип туруптур. Өргөөнүн жанында балдар ойноп жүрүшөт. Таалай боз үйгө кирип: «Кудайы конокмун», — деп тунөп кетүүнү өтүндү. Казанды сыртка калтырды. Ойноп жүргөн балдарды чакырып: «Кара казан, тамакка толгун!» деп айтпагыла. Антип айтсаңар бир балээ башталып кетет», — деди.

Тентек балдар жөн турабы, Таалай уктап калгандан кийин казанды тегеректеп турушуп: «Кара казан, тамакка толгун!» — деп кыйкырышты.

Казанда эмне гана тамактар жок дейсиң, ар балага ар бөлөк тамактар даяр болду.

Балдар казанды кулагынан кармап колдошуп барып, таштын коңулуна катып коюшту. Анын ордуна ошол казанга окшош бөлөгүн алып келишти.

Таалай эртеси эрте турду да айырбаштап койгонун байкабай, казанды жонуна салып жөнөп берди.

Аялы көтөрүп келген эски казанды көрүп: «Эй, келесоо, муну эмне кыласың? Алтын сурабайсыңбы акмак болбосоң!» — деп каарып кирди.

Таалай башын өйдө көтөрүп, сыймык менен басып келди да казанды жерге орнотуп, тамакты толтургун деп айтты эле казандын ичи мурда кандай болсо ошол бойдон бопбош тура берди. Таалай казанды арыбери имерип, кыйкырып, алдап, коркутуп да алиги сөзүн айтты, бирок казандын ичине эч нерсе түшпөдү.

Муну көрүп аялы ого бетер жинденди. Куйөөсү анын уу тилине чыдай албай, бая абышкага кайра кетти.

Жолдон алиги койчуларга жолугуп, болгон окуяны айтып берди.

— Сыйкырлуу буюмдун бузулганын биринчи жолу угуп атабыз. Бирок капаланбай досуңа бара бер. Анын кооз эски сандыгы бар. Ошол сандыктын оозун ачып туруп: «Сандык, мал берчи!» десең койлор, уйлар, жылкы, төөлөр чыга берет капкагын жапмайын, — дешти алар.

Таалай алардын кеңешине ыракмат айтып, жолун андан ары улады.

Жигиттин сураган сандыгын берип, касиеттүү абышка эчтеме деген жок.

Кайра кайтып келатып Таалай кошуна айылдын четиндеги баягы уйгө токтоп, дем алмай болду. Үйдүн жанында бир топ тентектер ойноп жүрүптүр. Сандыкты боз үйдүн сыртына жөлөп койноп, балдарга:

— Балдар, бул сандыкка тийбегиле. Ичин ачып: «Сандык, мал берчи!» дебегиле, антсенер эле бир балакеттин ичинен чыгасыңар, — деп уйгө кирип кетти.

Балдар аңдып отурушуп, Таалай уйкуга кеткенде сандыкты тегеректеп турушуп, капкагын ачып: «Сандык, мал берчи!» — деп кыйкырышты.

Ошол замат сандыктын ичинен койлор, уйлар, жылкылар, төөлөр

убап-чубап чыгып келишти. Алар жердин баарын каптап, айылдын эли мынча мал кайдан жүрөт дешип аң-таң калышты. Балдар бир кезде сандыктын оозун жаап, далдоо жерге катып коюшту да анын ордуна ушуга окшош сандыкты алып келишти.

Таалай сандыкты үйүнө апкелип аялына көргөзгөндө ал мурдагысынан да катуу жинденип:

– Эй, макоопес, эмнеге эле улам эски-уску немелерди көтөрүп келип, сыйкырдуу буюм деп башты оорутасың! Кедейликтин айынан

айнып калсаң керек! Бул эски сандыгың отундан бөлөккө жарабайт! — деп бакырып-өкүрүп долуланып, күйөөсүн үйдөн кууп чыкты.

Таалай аябай капаланды. Эми эмне кылуу керек? Бозтулук карчыгага үчүнчү ирет барды да болгон окуяларды төкпөй-чачпай айтып берди. Абышка жигитти алдыртан сынай карап, камчы берди да:

— Бул жөнөкөй камчы эмес. «Камчы, сабагын!» десең өзүн токтотмоюн сени таарынткандарды сабай берет. Бул тартуум сага аябай керек, — деди.

Кайтып келатып Таалай кошуна айылдын четиндеги алиги боз үйгө токтоду. Сыртта бир топ тентектер ойноп жүрүптүр. Таалай камчыны алабаканга илип коюп:

— Балдар, бул камчыга жолобогула. «Камчы, сабагын!» деп айтпагыла, антсечер бир балээге кабыласыңар, — деди.

Таалай жаңы эле кыйшайып, көзү илинип-илине электе балдар камчыны колуна алышып: «Камчы, сабагын!» — деп кыйкырышты.

Камчы ошердегилердин улам бирин сабап, таяк жебеген эч ким калган жок. Балдар туш-тушка качып беришти эле камчы аларды кууп жетип, бирин да куткарбай сабай берди. Анан алар өргөөгө кирип келишип, алиги уурдап алышкан казан менен сандыкты көтөрүп келишип, жансоогалап, Таалайдын бутуна жыгылышты.

Балдарды аяп, Таалай камчынын сабаганын токтотту. Анан камчысын бел куруна кыстарып, казан менен сандыкты көтөрүп, үйүнө келди.

Эртеси чоң той берип, тууган-туушкандарын, досторун тааныштарын, айылдын элин бут чакырды. Дасторкон кенен жайылып, дүйүм даамдар жайнап, келген коноктор ыраазы болуп кайтышты.

Кереметтуу сандыктын оозун ачып, малдын түрлөрүн өздөрүнө жетерлик алган соң кайра капкагын жаап койдү.

Ошентип, Таалай кедейликтен кутулуп, үйбүлөсү менен жетиштүү турмушта жыргып-куунап жашап калыптыр.

Өткөн бир заманда кыргыздын Ош шаарында аябагандай кудуреттуу хан жашаптыр. Шаар эли менен жакынкы айылдар анын карамагында болот.

Хандын аялы ага эки уул, бир кыз төрөп берет. Эркек балдарынын улуусун Шакир, кичуусун Шакирет деп аташат. Аялы үйбүлөдөгү эн кичүү кызын төрөгөндөн үч жылдан кийин ооруп, кайтыш болот. Хан эки эркегин акылы менен атагы чыккан молдого окууга берет, кызын мээримдүү, жакшы тарбиячы аялга жиберет.

Аялынын кайтыш болгонуна бир жыл толгондо хан көп элден конок күтүп, шаан-шөкөт менен ашын берет да, кошуна жашаган байдын кызына үйлөнөт.

Хандын жаш аялы сулуу, бирок өкүмчүл жана мытаам эле. Келгенине аз убакыт болсо да күйөөсүн баш ийдирип, хандыкты бийлеп алууга үлгүрдү.

Хандан эки уулу окуусун уланта беришти. Экөө молдодон акылмандыктын сабагын алышып, атугул сыйкыр өнөрүн билишти. Шакар жылан, Шакирет суу менен сүйлөшкөндү үйрөндү. Экөө тең адептуу, сылык, улууларды урматтап, кичүүлөрдөн жардамын аябай чоңоюшту. Ошондуктан бул эки бир тууганды бардыгы жактырыша турган.

Хандын көрөркөзү балдардын улуусу Шакирди жактырчу. Бала он алтыга чыгып калган. Аны эркелетип, үйдө киши жокто бекем кучактап, өбө берчү.

Бир күнү Шакирди өгөй энеси бактын арасына ээрчитип барып: — Экөөбүз сырдаш бололу. Атаң картан, акылы кем неме. Эл аны сыйлабай калды, бийликтин баары азыр менин колумда. Мен аны ууландырып өлтүрүп салайын, анын ордуна өзүң хан болуп, элди башкар, — деди.

Өгөй эне муну айтыбатканда көздөрү күйүп, сулуу жүзү кызарып, тулку бою калтырап кетти. Анан жаш баланы кучактап, өпмөк болуп умтулганда Шакир эмне дээрин билбей аялды жаакка чаап жиберди. Аялдын эки тиши ыргып, мурдунан кан кетти. Ал баланы жекире карап, жүзүнүн чаары чыгып, каардуу ун менен:

— Болуптур! Эми башыңан айрылдың дей бер! — деди кекетип.

Анан эрине барып даттанды:

— Бүгүндөн калбай мени же Шакирди өлтүр! — деди албууттанып.

— Эмне болуп кетти? — деди күйөөсү түшүнбөй.

— Наалат сенин балаңа! Сени жактырбасын мурда эле шекшип жүргөм. Уулун: «Атама уу берип өлтүрүп, мага тийгин», — деди. «Абийри жок акмак, ушуну айтканга оозуң кантип барды?!» — деп кагып салдым. Мага жини келип мурдумду канатып, эки тишимди ыргыта койду. Экөөбүз тынч жашайлы десең уулуңду азыр өлтүр!» — деп өкүрүп-бакырды.

Хандын ачуусу келип, жигиттерин чакырып:

— Улуу баламды өлтүрүп туруп, сөөгүн дарыяга салып жибергиле. Кайда, эмне болуп өлгөнүн жан киши билбесин, — деп буйрук берди.

Хандын эки жасоолу Шакирди издегени жүгүрүп кетишти. Ал эми аялы болсо ичинин жымыңдап, жыргап турду.

Жасоолдор баланы таап, колдорун кайрып, байламак болгондо:

— Мен өзүм эле барам, байлабагыла. Өгөй энем калп айтып, атама мени өлтүрткөнү жатат. Атам кандай ойлосо өз эрки, бирок мен атамдын алдында акмын. Менин силерден бир өтүнүчүм бар: өлүм алдында иниме жолугуп, коштошуп калайын, — деп суранды.

Жасоолдор Шакиретке издөө салдырып, өздөрү Шакирди алып, шаардын сыртына кетишти.

Бул кезде Шакирдин иниси капарында эч нерсе жок, балдар менен ойноп жүргөн. Хандын бир кызматчысы келип, агасын жасоолдор шаардын сыртына алып кеткендерин айтканда бир коогалаң болгонун сезип, агасынын артынан кууп жөнөдү.

Жасоолдор эч күнөөсүз жигитти өлтүргөнгө колдору барбай койду. Өгөй энеси жакында эле Шакирди мактап, жактап жүрүп, анан жин тийгенсип күйөөсү экөө тең душман көрүп калгандарына таң калышты.

— Эми сени канттик? — дешти жасоолдор.

— Эрк өзүңөрдө. Каалаганыңарды жасагыла. Хандын буйругун

аткарабыз десенер мени көп кыйнабай, тезирээк өлтүргүлө, — деди Шакир көзүнүн жашын куюлтуп

Ушул кезде тердеп-кургап Шакирет жетип келди. Жетип эле:
— Эмне болду? — деп сурады агасынан.

Өгөй энесинин ушагынын айынан жаны кыйыла турганын айтып ыйлап жиберди. Иниси экөө кучакташып, көпкө ыйлап турушту.

Жасоолдор бул эки бир тууганды аяп кетишти. Алар: «Энесиз жетимдин эркелетери жок» деген сөз бекерден айтылбаса керек», — деп ойлошту.

— Агамдын ордуна мени өлтүргүлө. Бул жарык дуйнөдө жашоонун жакшы-жаманын, арзан-кымбатын билбейм, андыктын, өмүрдүн баркы мага белгисиз. Болбосо, экөөбүзду тең бошотуп жибергиле, биз бул жакка кайрылып келбей, алыскы жактарга кетип калабыз, — деди Шакирет.

Жасоолдор ары ойлонуп, бери ойлонуп, акыры балдарды коё беришти. Алардын көйнөктөрүн чечтирип алышып, жолдон атып алышкан коёндун канына чылап коюшту. Коштошуп кетип баратышканда жасоолдордун бири жетимдерге:

— Биз хандын алдында күнөөлүү болуп, бизди өлүмгө буйурган. Ошондо силердин ырыматылык апанар бизди тирүү алып калган. Силерди эркин коё беребиз, энеңердин арбагы ыраазы болсун. Ханга коёндун канына чыланган көйнөгүнөрдү көргөзүп: «Улуу балаңарды өлтүрүп, денесин дарыяга ыргытып жибердик. Аны угуп, иниси өзүнүн жанын өзү кыйды деп айтабыз. Эч кимге көрүнбөй, бадалдын арасы менен жээк бойлоп төмөн тушкулө. Биздин муштумдай алтыныбыз бар, ошону алып, керегинерге жараткыла. Аман-соо жүргүлө», — дешти.

Ага-ини кең пейил жигиттердин алтынын алып, жээк бойлоп кете беришти. Берки жигиттер шаарга кайтып келишип, ханга кан болгон көйнөктөрдү көрсөттү. Хан кичуу уулу өзүн өзү өлтүргөнгө ишенбей, дарыядан сөөгүн таап келгиле деп буйрук берди. Бирок эч ким эч нерсе тапкан жок.

Өгөй эне Шакиреттин да өлгөнүн укканда аябай кубанды, болбосо, акыры агасынын өчүн алат деп чочулап жүргөн.

Бир туугандар жан адамдын көзүнө чалдыкпай бадал аралап, далай жол басышты.. Ошентип, шаардан бир топ алыстап кетишти.

Эртеси жылаңач, ээн талаага туш келишти. Карындары ачып, таңдайлары кургап, суусап чыгышты. Экөө чөптүн тамырларын

казып, жемиш терип жешип, чарчап-чаалакканына кайыл болуп, сапарын уланта беришти. Акыры шылдырап аккан мөлтүр өзөнгө жетип, суусундарын кандырды, эс алмай болушту...

Шакир обочо барып жатты, иниси Шакирет суунун боюна кыйшайды.

Өзөнгө жакын жерди уусу күчтүү кара чаар жылан жай кылып алган. Ал күндө келип, өзөндөн суу иче турган. Азыр да суу ичкени сойлоп келатып, жолун бөгөп жаткан баланы көрүп ачууланып, уусун чачып чагып алды.

Агасы ойгонгондо күн батып баратыптыр. Караңгы тушкүчө жакынкы айылга жетип, ошерге түнөп чыгыш керектигин ойлоп, жүгүрүп барып Шакиретти ойготту. Жулкулдатканы менен иниси ары-бери шалактап, тирүүлүктүн жышаанын бербеди. Башын өйдө көтөрүп, инисинин өлүп калганын тушунду.

Шакир боздоп ыйлап, алиги жасоол жигиттер берген алтынды инисинин башына жаздап, жанына: «Бул менен жалгыз карачечекей иним эле. Аны жерге жашыра албадым. Менин ырп этерге алым жок. Инимдин башына алтын жаздап койдум. Кимде ким бул жерге келсе, алтынды алып, инимдин денесин аруу жууп, кепиндеп көмүп койсун», — деп жазылган кагазды таштады.

Шакир андан ары жалгыз кетти. Эртеси бир кызыктуу шаарга жетти. Кез келгендердин бардыгынын кабактары бүркөө. Шаардын тургундары аз экен, бирок алдынан чыккандар эмнегедир кайгылуу.

— Бул жерде эмне болгон? — деп сурады жигит алдынан чыккан адамдан.

Ал сакалы аппак абышка болучу. Жигиттин суроосуна жооп беруунун ордуна кайра өзү:

— Алыстан келдиңби? — деп сурады.

— Ооба, мен бул жерлик эмесмин, — деди Шакир.

Абышка жигитти үйүнө ээрчитип келип, дасторкон жайып, курсагын тойгузуп, анан эмне кырсык болгонун айтты:

— Бүгүн күн баткандан кийин ажыдаар келип, шаардын элинин баарын сорот. Ошондон коркуп, эмне кыларыбызды билбей жүрөбүз, — деп.

Шакир тамакка тойгондон кийин:

— Атаке, мени ханыңарга алып барчы. Ошол ажыдаар менен таймашып көрөйүн, — деди.

Абышка бул бейтааныш жигиттин айтканына ыраазы болуп, ханга ээрчитип барды.

Хандын короосунда атчан, жөө адамдар көп экен. Баардыгы кыйкырып, тиги-муну айтышканы менен шаардын элин канткенде желмогуздан куткаруунун амалын эч кими таппай, амалдыры куруп туруптур.

Абышка хандын алдына келип:

— Бул эр көкүрөк жигит алыстан келиптир. Ажыдаар менен кармашам дейт. Жигитке батабызды берип, ак жол каалайлы, — деди.

Эл хандан жооп кутуп калышты. Жардашып турган элдин баары жигитти карап турушту.

Хан бир кезде колун көтөрдү. Жамагат тыптынч боло тушту.

— Баарыңар кулак салгыла! Менин балам жок экенин билесинер. Эгерде бул жигит ажыдаарды жеңип, элди аман алып калса, анда ал менин уулум болуп, өлкөнү өзү башкарсын, — деди.

Эл хандын айтканын дуулдап жактырышты. Шакир элдин алдына суурулуп чыгып:

— Мен да татыктуу ата издеп жүргөм. Ажыдаарга каршы чыгып, анын кубатын көрөрмүн, ажалым жетсе өлөрмүн. Жеңиш менен келсем атамды туу тутуп, бөксөбуз толоор, бийлигим ыймандуу, адилет болоор, — деди.

Деп туруп Шакир эч нерсеге алаксыбай, тоого жөнөдү. Тоого барса аерде тоодой болгон ажыдаар жатыптыр. Жигит жакындап келгенде ажыдаар башын көтөрүп, соруп салчудай оозун ачты эле, анысы аңырайган капкара зор үнүргө окшоп көрүндү.

Шакир бала чагында молдодон окуп, жыландын тилин билүчү. Жигит шатыратып дубасын окуду эле, ажыдаардын аңырайган оозу жабылып калды.

— Жыландын тилин билген жигит, мүдөөң эмне? — деп сурады ажыдаар.

— Сен буерден кетип, шаардын элин тынч кой, — деди Шакир.

— Макул, — деди ажыдаар. — Эгерде сен ай жаңырган сайын бир семиз кой менен бир сулуу кыздан алып келип турсаң мен алты айдан кийин буерден кетем.

Жигит шаарга кайтып келгенде эл аябай кубанып тосуп алды. Хан аны өзүнүн баласы деп жарыялап, бийлигин өткөрүп берди.

Шакир алиги өзөндүн боюнан кеткенден кийин, өлүп жаткан Шакиреттин жанынан бир абышка менен кемпир өтүп калат. Ал экөө тең карып, колунда эчтемеси жок кембагал болучу. Оокаттын айынан кошуна айылга жан бакканы баратышкан. Булактан суу ичкени кайрылып, өлүп жаткан баланы көрүшөт. Баш жагындагы кагазды окуп, баланын денеси көмүлбөй ачык калганына кайгырышат.

Абышка Шакиреттин денесине колун тийгизип, баланын али жаны бар экенин сезет. Анан жерди казып, аерге баланы салып,

үстүнө топурактан таштап дуба окуду да:

— Баланы жылан чагыптыр. Изи жатат сойлоп келген. Эми окулган дуба жыландын уусун жерге өткөрүп, бала тируу калат, — деди кемпирине.

Айткандай эле бир аздан соң Шакирет кыймылдап, тируулуктун жышаанын берди. Абышка менен кемпири экөөлөп үстүндөгү топуракты шилеп салышып, баланы андан сууруп чыгарышты.

Бала оозун ачып эстеп кемпир-чалга:

— Силер кимсиңер? — деп сурады.

— Биздин ким экенибизди эмне кыласың, — деди абышка. — Биз карыган адамдарбыз, сага зыяныбыз жок. Андан көрө өзүңдүн жөнүңдү айтчы. Бул жакка кайдан келдиң?

Шакирет кайдан, кантип келип, суунун жээгине жатып уктап калганын айтты. Андан ары эмне болгонун билбейт.

Абышка балага Шакирдин жазган кагазын окутту эле ал өзүн өлүп калган экен деп ойлоп, Шакирдин кетип калганын түшүндү. Анан бала алиги муштумдай алтынды абышкага сунду.

— Сенин агаң бул алтынды сага көр казып, аруу жууп, ак кепиндеп көмгөн киши алсын дептир. Мен сени аруу жуубадым, ак кепиндебедим, көр казып көмбөдүм, андыктан, бул алтынды алууга акым жок, — деп болбой койду.

Шакирет да акидей асылып атып жанын койбой, абышка-кемпирге алтынды берип, өзүн аман алып калгандарына ыраазылыгын билдирип, агасын издеп жөнөдү.

Журуп отуруп калың бадал өскөн өзөндүн жээгине келди. Бадалдын арасынан жыт-жулт эткен отту көрүп, Шакирет ошол тарапка барса тигилуу чатыр бар экен. Чатырдын очогунда от күйүп, бир чал менен кемпири отуруптур. Экөөнүн ортосунда сулуу кыз отурат. Кемпир менен абышкасынын көздөрүнөн жаш куюлуп, кызды кучактап, биринен сала бири өбөт.

— Эмнеге ыйлап атасыңар? — деп сурады Шакирет.

Абышка бейтааныш балага бурулуп, көзүнүн жашын аарчып:

— Уулум, ыйлабаганда кантем, кызым эртең ажыдаарга жем болот. Хандын буйругу ушундай. Кызыбыздан ажырасак бул жарык дүйнөдө жашап эмне кылабыз? Акыйкатсыздык болуп атпайбы, биздин байдын үч кызы бар, үчөө тең бойго жетип, биринен бири ашкан сулуу. Хандын жигиттери аларга унчукпайт да биздин жалгыз кызыбызды көрө калып, эртең күн чыга ажыдаарга алып барышат, — деди үнү каргылданып.

— Ыйлабагыла, — деди Шакирет аларга, мен аябай чарчадым, бир аз эс алайын. Силер мага эки курч кылыч, анан кара кулундун куйругунан узун чач жасап койгула. Эртең менен кыздын кейпин кийип алып, силердин кызыңардын ордуна ажыдаарга барамын. Эгерде өлүп калсам артыман жакшы сөз айта жүргүлө,

ажыдаардын ажалы жетсе, анда мен жеңиш менен келемин...

Абышка менен кемпир экөө тең кубанып, баланы эс алганы жаткырып, өздөрү анын айткандарын түгөл даярдап коюшту.

Эртеси күн чыга хандын жигиттери келип, абышканы кызынды ажыдаарга жетелеп баргын деп табышташты. Шакирет ага чейин эле кыздын көйнөгүн кийип, жасалма чачты тагынып, супсулуу кыздай болуп отуруп калган. Шакирет алдыга тушуп, абышка эки кылычты капка салып көтөрүп, артынан ээрчип алды.

Тоонун этегине келгенде Шакирет абышкадан эки кылычты эки колуна алып, ажыдаарга түз басты.

Ажыдаарга жакындаганда эки кылычты көкүрөгүнө кайчылаштыра кармап, жерге ныктала бекем отуруп, ажыдаарды күтүп калды.

Ажыдаар аябай ачка болучу. Оозун аңырайта ачып, оп тарткан бойдон Шакиретти жутуп жиберди. Жигит ажыдаардын ичинен кылычын ары-бери шилтеп, ичин жарып, сыртка чыкты. Чыгып эле жыгылып калды, ажыдаар жутканында ууланып калыптыр.

Кызды кантип жутуп атканын карап турушкан хандын жигиттери бир кезде ажыдаардын денеси бөлүнүп-бөлүнүп калганда эмне болуп кеткенин биле алышпай таңгалышты.

Алар жакындап келишсе, ажыдаар бөлөк-бөлөк болуп өлүп жатат, жанында колуна кылыч кармап, сулуу кыз туруптур.

Жигиттер кызды кумга көмүп, ажыдаардын башын кесип алып, желмогузду биз өлтүрдүк деп ханга сүйүнчүлөп барышты.

— Мындай эрдиктери үчүн каалаганыңарды алгыла, — деди хан кубанып.

— Бизди өзүңүзгө калыстыкка дайындаңыз. Биз акыйкат кызмат өтөйбүз. Эл бизди Адилет соту дешсин, — деген талаптарын айтышты.

Хан айткандарын аткарып, аларды калыстыкка дайындап, Адилет соту деп жарыялады.

Арадан бир нече мезгил өтүп, абышка, кемпир жана кызы үчөө куран окушканы эр жүрөк бала каза болгон жерге келишти.

Абышка менен кемпир экөө от жагып, эт бышырганга киришти, кыз колуна кап алып, тезек тергени кетти.

Кыз жарды бойлоп баратып, кумдан жогору чыгып турган кишинин чачтарын көрдү да коркуп кетип, атасы менен энесин чакырды. Үчөөлөп кумду шилеп жиберип, ажыдаар менен кармашканы кеткен алиги бала экенин тааныйт.

Шакиреттин али тирүү экенин көрүшүп, аябай сүйүнүштү. Сууга

алпарып жуундуруп, суу жуткуруп эсине келтиришти. Ал көзүн ачып, кайра-кайра эстеп, бир аз эс алган соң алачыкка алып барышты. Ошентип, төртөө чогуу жашап калышты.

Абышка пахта терет, кемпири аны ийрип, кызы ийрилген жиптен кездеме токуйт, Шакирет болсо аны базарга алпарып сатат. Кыз чарчаганда токуучу аспапты Шакирет иштетип, күн сайын төрт түрмөк кездеме токушат.

Күндөрдүн биринде Адилет сотчулар базардан Шакиретти көрүшөт. Жакшылап карашса ажыдаарды өлтүргөн алиги «сулуу кыз» окшойт. «Кыздын кийимдерин кийип алып ажыдаарды өлтүргөн бул бала тирүү калса, сөзсүз бизди айтып коёт. Андыктан, көзүн тазалап коюш керек» — деп ойлошту.

Шакирет базардан кайтканда Адилет соттор анын артынан акырын аңдып келишип, бала абышка менен кемпирдин алачыгына киргенин көрүштү.

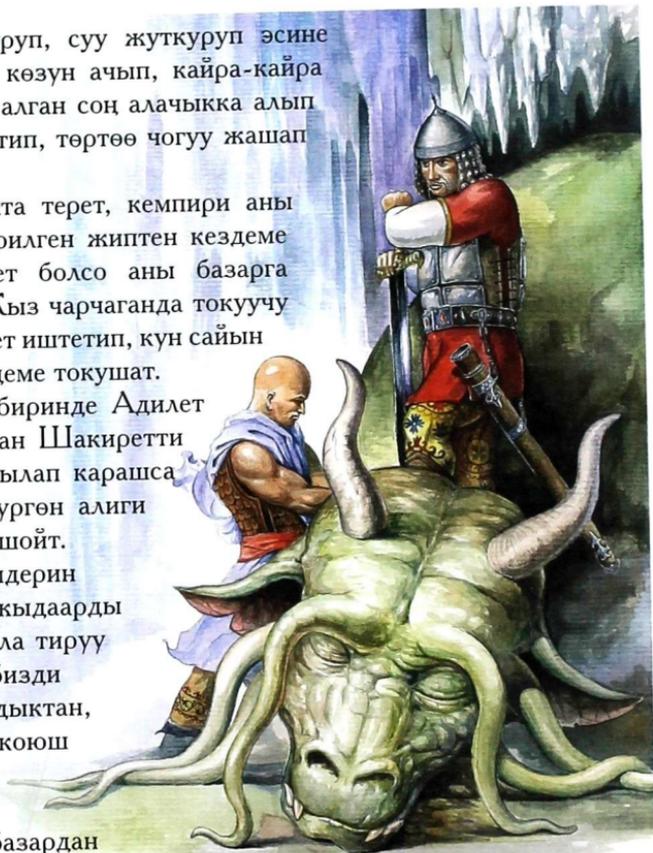
«А, эми түшүнүктүү, — деп ойлошту Адилет соттор, — көрсө, бул бала ажыдаарга абышка — кемпирдин кызынын ордуна барган турбайбы».

Алачыктын жанына келишип:

— Эртеге саарга сегиз түрмөк кездеме алып келесиң, болбосо көргүлүктү көрүп каласың! — деп алар абышканы опузалашты.

Бул кезде Шакирет алачыкта отурган. Жөндөн жөн эле абышканы кордоп жаткандарына чыдай албай сыртка чыкты да:

— Силер эмне, келесоосунарбы? Бир түндө сегиз түрмөк кездемени кантип токушмак эле? Биз сыйкырчы эмеспиз. Ансыз

деле куну-туну эс албай иштеп атабыз. Кездеме керек болсо өзүңөр токуп алгыла! — деди.

— Сен бизди келесоого теңедиң! Бул үчүн жазанды аласың! — дешти Адилет соттор купулдөп.

Алар чапкан боюнча ханга келишип, абышканын бакма баласынын тил тийгизгенин айтып даттанышты. Жаш хан Шакир андай тентекти теске салып койгула деди.

Адилет соттор аттарын татырактата кайра чаап барышып Шакиретти кармап, колдорун артына кайрып байлашып, мойнуна аркандан сыйыртмак салышып, камчы менен сабап, алып жөнөштү.

Шакиретти албууттанып аккан дайрага салып жибермей болушуп, жээгине алып келишти. Аерде кербендер токтоп турган экен. Суу кирип, кечмелиги жок, дайранын аркы өйүзүнө өтө алышпай, кербенчилердин аргасы түгөнүп турган.

Дайра суусу тартылып, кечмелик бериш үчүн адамды курмандыкка чылыш керек болучу. Тигилер Шакиретти мойнуна байланган аркан менен сүйрөп келишкенде кербенчилер:

— Муну каякка алпаратасыңар? — деп сурашты.

— Хандын жардыгы менен муну жок кылышыбыз керек. Бул чоң кылмышкер, — дешти алар.

— Андай болсо бизге саткыла. Биз анын колу-бутун таңып, чоң таш байлап туруп дайрага ыргытып жиберебиз. Дайрага курмандык чалабыз. Суу тартылып, бизге кечмелик берет, — дешти кербенчилер.

Жигиттер мындай сунушка кымындай тушуп, Шакиретти жуз алтын тыйынга сатып жиберишип, өздөрү кетип калышты.

Шакирет суунун тилин биле турганын эстеп, кербенчилерге кайрылып:

— Силерди тиги өйүзгө аман-эсен өткөрүп койсом мени тируу калтырасыңарбы? — деп сурады.

— Андай болсо сени бөөдө өлтүрүп эмне кылабыз, — дешти кербенчилер бир ооздон.

Шакирет тигилерге түшүнүксүз бир сөздөрдү айтып, оң колунун чыпалагын агып аткан сууга салып, үч жолу үйлөдү. Бууракандап, ташкындап аккан дайра дароо тартылып калды. Кербенге тайыз кечүү берип, алар аркы өйүзгө өтүп кетишти.

— Биз кайтып келатканда да ушинтип жардамыңды бер, — деп суранышты.

Жигит макул болду. Бирок кербенчилер анын убадасына ишенбей,

Шакиретти өздөрү менен кошо ала кетишти. Кербенчилерге бул бейтааныш бала жагып калып, ага бир төөнү жүгү менен энчилеп беришти.

Шакирет бир жолу базарда турса, чоң сандыкты кол арабасына салып сүйрөп бараткан абышканы көрдү.

— Бул сандыкты ким сатып алса бактылуу болот! — деп кыйкырып келатыптыр.

Шакирет абышкага төөсүн берип, сандыкка алмашып алды. Сандыкты алып келип, капкагын ачып, таң калгандан эмне дээрин билбей турду: сандыктын ичинен ай десе аркы, кун десе

көркү жетпес суйкайган бир сулуу кыз жайнап чыга келсе болобу!

— Сен кимсиң? Бул сандыкка кайдан тушуп калдың? — деп сурады Шакирет.

— Атам жеткен сараң киши. Ал көп калың алып, мени үч аялы бар абышкага бермек болгон. Түн ичинде үйдөн качып чыккам. Качып жүрүп ушул шаарга туш келип, бир үйгө кирдим. Үй ээси жөн-жайымды сурады. Мен баарын айтып бергенден кийин ал мени сандыкка салды да сандыктын боорунан кичинекей тешик жасап: «Кызым, сени азыр базарга алып барам. Балким сенин бактыңа жакшы адам туш келип, сатып алаар», — деди. Анан сен сатып албадыңбы, — деди кыз.

Шакирет кыздын жөн-жайын угуп, капа болду.

— Эми эмне айла кылсам экен? Менин башым азат эмес. Чынымды айтсам, мени ажалдан алып калышкан кербенчилердин кулу болом. Мен сага үйлөнмөк турсун, сени коёрго жерим жок. Эртең кербен саардан сапарга чыгат, мен да алар менен кошо кетүүм керек, — деди Шакирет чынын айтып.

— Алар мени көрүшсө эле сенден тартып алышат. Андыктан, сандыктан чыкпай эле жата берейин. Азыр сен менин курсагымды жакшылап тойгузуп кой, анан жолго жеткидей сандыкка тамак салып койгун. Жолдон кербен өргүгөндө бою-башымды жасып алганга мени сыртка чыгарып тургун. Эми сен өзүңдүн жөн-жайыңды, дайыңды айткын, кокус экөөбүз бөлүнүп кетсек издөө салганга билип алайын. Шаарга жетип алсак анан ары жагын көрөбүз, — деди кыз.

Шакирет бардыгын кыздын айтканындай аткарды.

Эртеси саар менен кербен жолго чыкты.

Сандык ичиндеги кызды эч ким туйган жок. Кербен өргүп калганда кыз түндөсү сыртка чыгып, кенен дем алып, бою-башын жасып алат.

Үчүнчү күн дегенде кербен кирип аткан чоң дайрага туш болот. Шакирет дайранын жээгине келип, буердегилерге түшүнүксүз тилде дуба окуп, оң колунун чыпалагын сууга салып, үч ирет үйлөп койду. Ташкындаган дайра лып тартылып, тайыз кечуудөн кербенчилер өйүзгө аман-эсен өтүп алышты.

Аркы өйүзгө өткөн соң кербенчилер жигиттен:

— Бул сандыгыңда эмне бар, бизге көрсөтчү, — деп жаалап сурашты.

Шакирет көпкө чейин ар кандай шылтоолорду айтып, тигилердин талаптарын орундатпады. Кербенчилер жан койбой баратканда арга

жок сандыкты ачууга туура келди. Алар сандыктагы айчырай сулуу кызды көрүп, аны сыртка алып чыгышып, жигитти кыздын ордуна салып, сыртынан аркан чырмашып, сууга ыргытып жиберешти.

— Бул бала сыйкырчы турбайбы. Бизге зыяны тийип калышы мүмкүн. Ташкындаган дайраны бууп салган неме бизди жөн коймок беле. Бул кызга араңардан бирөө үйлөнө турган болсо, калганыңар таарынып каласыңар. Андыктан, бул кызды ханга тартуу этели. Хандын берген сыйын баарыбыз тегиз бөлүп алалы, — деди кербенчилердин бири.

Ошентип, кербенчилер Шакир ханга келишти. Мындай сулуу кыз үчүн хан акчасын аяган жок. Кербенчилер хандын сыйына аябай ыраазы болуп кайтышты. Хан кыздан кайдан журуп соодагерлердин колуна түшүп калганын сурады.

Кыз өзүнүн дайнын, анан сандыкты алып келаткан жигит жөнүндө, аны кербенчилер сууга ыргытып салышканын айтып берди.

— Дайрага ыргытып жиберешкен жигит ким экен? — деп сурады хан.

Шакиреттин өзү жөнүндөгү айтып бергендерин кыз ханга калтырбай баяндап берди.

Бул кабарды угуп, хан ордунан шарт туруп, жигиттерин чакырды да:

— Азыр тезинен дарыяга жөнөгүлө! Сууга агып бараткан сандыкты таап келгиле! Тапмайын кайтпагыла! Ал сандыктын ичинде менин жалгыз иним бар экен. Мен аны небак эле өлүп калган экен деп ойлоп жүргөм. Көрсө, аны кербенчилер сандыкка салып туруп, дайрага ыргытып жибериптир. Аны азыр уктум. Кимде ким аны тирүү таап келсе аябагандай чоң сый көрөт, — деди.

Жигиттери хан буйругун аткарууга чапкылап жөнөп кетишти. Үйлөнүү үлпөтүн жигиттер келгиче токтотуу турууну чечти. Анан хансарайга абышка-кемпирди, Адилет сотторду алып келгиле деди.

Адилет соттогулар өздөрүнүн күнөөлөрүн моюнга алышты, хан баардыгынын баштарын ыргыта чаптырды. Кербенчилерди да таптырып келип, сыйлыктарын кайра алып, өздөрүн зынданга салдырды.

Ошол мезгилде кошуна хандыктын жеринде бир балыкчы кайык менен сүзүп бараткан. Кечке торуна бир да балык түшпөй, кыжалат болуп үйүн көздөй баратса, сууда агып келаткан сандыкты көрөт. Аны кармап, кайыгына байлап, жээкке алып чыгат.

Сандыкты жалгыз көтөрө албай, абышка уулун чакырат.

— Мунун ичинде кымбат нерсе болуу керек. Эмне болсо да ханга алып баралы, ал өзү ачып, ичинде эмне бар экенин көрсүн, — деди уулуна.

Ошентип, сандыкты ханга алып келишти.

— Өкүмдарым, уулум экөөбүз ушул сандыкты өзүңө сыйга алып келдик. Ичинде эмне бар экенин билбейбиз. Өзүң ачып көргүн, — деди абышка.

Хан сандыкты ачса, ичинде эси ооп жаткан чырайлуу бир жигит бар экен. Ошол замат хандын табыптары келип, жигитти эсине келтиришти. Хан андан ким экенин, кайдан журуп мындай азапка туш келгенин сурады. Жигит болгон окуялардын бардыгын калтырбай айтып берди. Ал айткан сайын хандын жүзүн нур чалып, кубанып укту. Анан балыкчыга чоң сый көргөзүп, өзүнүн нөкөрлөрүн чакырып:

— Баламдын жоктугунан өмүр бою капа болуп жүргөнүмдү жакшы билесинер. Мен карып калдым, мынабу жигит мага уул болсун. Эртең күнгө базар, андыктан, мен уулдуу болуп, аны мураскор атап, бийлигимди өткөрүп бергенимди жарыя эткиле! — деп буйрук берди.

Эртеси базарга эл кыжы-кыйма чогулду. Жарчылар элге хан мураскорлуу болуп, бийлигин уулуна өткөрүп берди деп жар чакырышты.

Бул жерге Шакиретти издөө салган Шакирдин жигиттери да келишип, агасы Шакирдин издөө салганын кабарлашты.

Жаш хан булардын сөздөрүнө ишенбей, асыраган атасы менен кеңешүүнү ылайык тапты.

Ал жигиттерди чакырып:

— Уулум Шакирет хан тактысына бүгүн жаңы отурду. Мен али салтанаттуу той өткөрө элекмин. Агасы үч ай күтө турсун деп айтып баргыла, үч айдан кийин Шакирет чек арадагы үч дөңгө барат. Жанында отуз жигити болот. Агасы да отуз жигитин ээрчитип ошерге келсин. Эгерде алар бирин бири таанышса, эли-жерине барып, карыган атасы менен карындашын табышсын, — деди.

Жигиттер акылман хандын бул айткандарын өздөрүнүн ханы Шакирге жеткирууну убада беришти.

Үч айдан соң Шакирет отуз жигиттин коштоосунда алиги айтылган уч дөбөчөгө жөнөдү. Шакир инисине жолугууну эңсеп, эртелеп келген. Экөө бирин бири дароо таанып, айкалыша кучакташып, кубангандан көздөрүнөн жаш агып ыйлашты.

Эртеси алыс сапарга аттанышты. Ош шаарынын жака-белинен карындашына тезек терип жүргөн жеринен жолугушту. Кебетеси кетип арыктап, колу-буту чор болуп, эски кийимдери дал-далынан кетип айрылып, жудөп жүргөн экен. Кыз агаларын тааныбады, атугул экөөнө көз багып карагандан уялды. Агалары аны кайгыга баткан мундуу ырынан улам билишти. Кыздын үнү өтө эле мундуу болучу. Агалары анын ырын угуп, өздөрү да ыйлап, анан чыдап тура алышпай аттарынан түшө калып, кызды биринен сала бири кучактап көрүштү. Каардуу өгөй эне кызды атасына кошуп кууп жиберип, үй-жайсыз талаада калгандарын угушту.

Үчөө атка минип, шаарга жөнөштү. Аларды коштоп алтымыш жигит келатты. Шаардын көчөлөрүнүн биринен колундагы таягына салмагын салып башын жерден албай араң басып келаткан жудөө абышканы жолктурушту.

Атасынтаанышып, балдары аябай кубанышты. Анан чогуу бойдон каардуу, заардуу, долу өгөй энесине келишти. Ага өкүмдү балдардын улуусу Шакир чыгарды: аялды азоо аттын куйругуна байлап коё беришти.

Балдардын атасы кайрадан өз элинин хан тактысына отурду.

Шакир менен Шакирет өздөрүнүн хандыктарына барып, үйлөнүшүп, акылмандык менен адилет бийлик жүргүзүшүп, бири бирине тынбай катташып, барчылык турмушта таттуу өмүр сүрүштү.

9 789967 424791